

Kunskap om våld mot barn

– behov av nationell samordning

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-87169-39-7
Artikelnr 2012-6-15

Publicerad www.socialstyrelsen.se, juni 2012

Förord

Området våld mot barn är prioriterat i regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter (prop. 2009/10:232). Regeringen framhåller att våld mot barn ska förebyggas och bekämpas med alla till buds stående medel. Våld drabbar barn i alla åldrar, från spädbarn till ungdomar. Det kan ske i olika sammanhang såsom i hemmet, i skolan, på fritiden och genom olika sociala medier.

Mot den bakgrunden har regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att kartlägga och analysera behovet av ett samlat nationellt ansvar för kunskapsspridning om frågor om våld mot barn, inklusive sexuella övergrepp mot och sexuell exploatering av barn samt barn som bevittnar våld. Resultatet av det arbetet redovisas i denna rapport till regeringen. Rapporten har sammanställts av utredare Pär Alexandersson.

Lars-Erik Holm
Generaldirektör

Innehåll

<i>Förord</i>	3
<i>Sammanfattning</i>	7
<i>Inledning</i>	9
Uppdrag	9
Genomförande	9
Termer	10
<i>Våld mot barn</i>	11
En samlande beteckning	11
FN:s barnkonvention	12
Lagstiftning	12
Socialtjänstlagen	13
Skollagen	13
Brottsbalken	14
Hälso- och sjukvårdslagen	14
Andra lagar	14
Normering och definitioner på myndighetsnivå	14
Förekomst	15
Generella uppgifter och analyser	15
Polisanmälningar	16
Anmälningar till socialtjänsten om att barn far illa	17
Våld i hemmet	17
Kränkningar och mobbning i skolan	18
Våld i närmiljön	19
<i>Kunskapsstyrning i dag</i>	20
Olika ansvar – gemensamma uppgifter	20
Aktuellt arbete och kvarstående behov	21
Aktörer	23
Kommuner och landsting	23
Staten	25
Barnahus	26
Forskning	28
Organisationer	28
Vilka kunskapsbehov ser olika aktörer?	29
Verksamheter som möter barn som utsatts för våld	29
Myndigheter, forskare och idéburna organisationer	31
Förväntningar på resurser och styrning	32
<i>Det fortsatta nationella ansvaret</i>	34
Behov och förutsättningar	34
Ett samlat ansvar för kunskap om alla former av våld mot barn?	34
Ett samlat ansvar som utgår från barnahusens rekommenderade målgrupp?	35

Socialstyrelsens bedömning	36
Förslag till utformning av nationell samordning utifrån barnahusens rekommenderade målgrupp	37
Uppgifter och målgrupper	37
Organisation och placering	39
Resurser	41
<i>Referenser</i>	<i>42</i>
<i>Bilaga 1. Exempel på nationella kunskaps- och kompetenscentrum</i>	<i>45</i>
Uppgifter och organisation	45
Resurser	46
Referenser	47

Sammanfattning

Våld drabbar barn i alla åldrar, från spädbarn till ungdomar. Det kan ske i olika sammanhang såsom i hemmet, i skolan, på fritiden och genom olika sociala medier. Barn kan också samtidigt vara både gärningsmän och utsatta för våld. Det gäller både för mindre barn och för ungdomar med missbruksproblem eller eget kriminellt beteende.

Handlingar och situationer som utgör våld mot barn skiljs åt genom olika beteckningar i olika lagar och i uppdrag till olika verksamheter. Det gäller bl.a. misshandel, kroppslig bestraffning, fysiskt våld, psykiskt våld, sexuella övergrepp, sexuell exploatering, hedersrelaterat våld och bevittnande av våld mellan närstående vuxna. Våld mot barn hör till de förhållanden som innebär att barn far illa och behöver skydd från socialtjänsten vid bristande omsorg i hemmet. Våld kan också vara en del av sådan kränkande behandling i skolan som huvudmän och skolpersonal är skyldiga att motverka.

En betydande del av arbetet med frågor om våld – inklusive utveckling och spridning av kunskap – är ett statligt ansvar. Huvuddelen av arbetet med att förebygga och upptäcka våld mot barn samt med att ge stöd åt barn och deras familjer ligger dock på kommuner och landsting.

Barnahus är en typ av verksamhet som förenar kommun, landsting och stat i konkret myndighetssamverkan för barn som misstänkas vara utsatta för brott. Enligt rekommendationer från Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen och Åklagarmyndigheten bör barnahusens målgrupp utgöras av barn som misstänks ha utsatts för brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid eller sexualbrott, kvinnlig könsstympning och barn som bevittnat våld i nära relationer. Avgörande för om barn ingår i målgruppen är brottsmisstanken, inte om det misstänkta brottet begåtts i t.ex. barnets hemmiljö, i skolan eller på annan plats eller av en vuxen eller ett barn.

Det nationella ansvaret för kunskap om våld mot barn i vid mening bör enligt Socialstyrelsens bedömning även i fortsättningen ligga hos regeringen, som kan ta fram departements- och sektorsövergripande planer och samordna uppdrag till myndigheter inom området.

När det gäller kunskap om våld mot barn som ingår i barnahusens rekommenderade målgrupp bedömer Socialstyrelsen att det finns behov av att en nationell samordning av kunskapsspridningen. Samordningen ska vara tvärsektoriell och tvärprofessionell. Den ska syfta till att öka berörda myndigheters, verksamheters och professioners tillgång till aktuell och relevant kunskap inom området. Den kunskap som sprids ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet och ge stöd för evidensbaserat arbete utifrån ett tydligt och konsekvent tillämpat barnperspektiv. Den nationella samordningen bör främja praktisknära forskning, men inte utföra annan forskning eller bli en dominerande forskningsfinansierare inom området. För den fortsatta kunskapsutvecklingen är det viktigt att också behålla och stärka kapaciteten på olika håll i landet för forskning om våld mot barn ur olika aspekter.

Sammantaget bedömer Socialstyrelsen att de olika krav som bör ställas på den nationella samordningen bäst tillgodoses om den utformas som ett uppdrag till en myndighet som redan arbetar med kunskapsstyrning inom området. På det sättet kan såväl de vetenskapliga som de juridiska och etiska kraven på kunskapsspridningen garanteras. Socialstyrelsen har en central roll för den nationella kunskapsstyrning som avser samhällets insatser för barns hälsa och levnadsförhållanden. Socialstyrelsen föreslår att regeringen genom ändring i förordningen (2009:1243) med instruktion för Socialstyrelsen ger myndigheten i uppdrag att svara för den nationella samordningen av kunskap om våld mot barn.

Utöver detta föreslås inga förändringar av ansvarsfördelningen mellan statliga myndigheter när det gäller arbetet med kunskap om våld mot barn.

Inledning

Uppdrag

Regeringen har gett Socialstyrelsen i uppdrag att kartlägga verksamheter som har kunskap om våld mot barn, inklusive sexuella övergrepp mot och sexuell exploatering av barn samt barn som bevittnar våld. Socialstyrelsen ska också kartlägga vilka verksamheter som har behov av sådan kunskap och vilka kunskapsbehov verksamheterna då har. Med barn avses här alla personer under 18 år.

Utifrån kartläggningen ska Socialstyrelsen analysera behovet av

- att peka ut en aktör med ett samlat nationellt ansvar för kunskapsspridning på området,
- ytterligare samordning av myndigheters och andra aktörers verksamheter, samt av att
- förtydliga ansvarsfördelningen vad gäller statliga verksamheter som ansvarar för kunskap om våld mot barn, inklusive sexuella övergrepp mot och sexuell exploatering av barn samt barn som bevittnar våld.

Om analysen visar att det finns behov av en särskild aktör ska Socialstyrelsen ta fram förslag till uppdragsbeskrivning för en sådan. För det fall analysen visar att det finns behov av ytterligare samordning eller en förtydligad ansvarsfördelning, ska Socialstyrelsen ta fram förslag i syfte att utveckla samordningen av myndigheters och andra aktörers arbete respektive som förtydligar ansvarsfördelningen.

Socialstyrelsen ska samråda med andra myndigheter samt med aktörer, inklusive det civila samhället, som redan i dag är etablerade och som arbetar med frågor om våld mot barn.

Genomförande

Arbetet med uppdraget har utgått från befintligt material från tidigare kartläggningar och studier samt kompletterande erfarenheter och synpunkter från viktiga aktörer inom området. En enkät har sänts till ett femtiotal myndigheter, organisationer och forskare/forskargrupper som arbetar med att utveckla och/eller sprida kunskap om våld mot barn, varav 35 har svarat. Intervjuer har också genomförts med ett dussintal forskare och organisationsföreträdare. Enkäter med frågor om kunskapsanvändning och kunskapsbehov har också sänts till personal vid barnahus och till ett urval socialförvaltningar. Besök har genomförts vid två socialförvaltningar och två barn- och ungdomspsykiatriska verksamheter. Kontakter har tagits med Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Skolverket, Skolinspektionen Åklagarmyndigheten och Sveriges Kommuner och Landsting.

Under arbetet har flera frågor om våld mot barn som inte enbart eller främst gäller kunskapsspridning aktualiserats av olika aktörer. Det har inte varit möjligt att beakta alla dessa i denna rapport. En del av dessa frågor kommer att uppmärksammas i arbetet med andra uppdrag och projekt inom Socialstyrelsen. Det gäller bl.a. hälso- och sjukvårdens arbete med upptäckt, undersökning och behandling av barn som far illa eller riskerar att fara illa. Socialstyrelsen har ett särskilt regeringsuppdrag om att ge hälso- och sjukvården vägledning inom det området. Det uppdraget ska redovisas hösten 2013.

Termer

I uppdraget till denna utredning använder regeringen termen våld mot barn. Termen har inte någon tydlig innebörd utifrån exempelvis lagstiftning eller rekommenderade definitioner från statliga myndigheter. Den används och tolkas på olika sätt i olika sammanhang. I kapitlet "Våld mot barn" ges en översiktlig bild av vad termen kan stå för i förhållande till lagar och andra styrdokument. Vad de olika användningarna av termen våld mot barn betyder för det fortsatta arbetet med kunskapsspridning inom området diskuteras i det avslutande kapitlet "Ett samlat nationellt ansvar".

I texten används genomgående regeringens beskrivning av personer under 18 år som barn. Det innebär att barn här avser en stor grupp personer med många olika förutsättningar och behov, från spädbarn till ungdomar i de övre tonåren.

Våld mot barn

En samlande beteckning

Området våld mot barn är prioriterat i regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter (prop. 2009/10:232 s. 12). Regeringen framhåller att våld mot barn ska förebyggas och bekämpas med alla till buds stående medel. Aktörer som skolan, hälso- och sjukvården, socialtjänsten och polisen har ett ansvar för att samverka för att ge barnen skydd. Av strategin framgår att det också är viktigt med tidiga upptäckter, stöd till barn och familj samt rehabilitering.

I strategin – och i detta regeringsuppdrag – används våld mot barn som samlande beteckning för handlingar och situationer som kan förekomma i barnets relationer med närstående, med övriga vuxna och med andra barn. Våld drabbar barn i alla åldrar, från spädbarn till ungdomar. Det kan ske i olika sammanhang såsom i hemmet, i skolan, på fritiden och genom olika sociala medier. Barn kan också samtidigt vara både gärningsmän och utsatta för våld. Det gäller både för mindre barn och för ungdomar med missbruksproblem eller eget kriminellt beteende.

Det är således ett stort och mångfasetterat område som avses med våld mot barn. Handlingar och situationer som utgör våld mot barn skiljs åt genom olika beteckningar i olika lagar och i uppdrag till olika verksamheter. Det gäller bl.a. misshandel, kroppslig bestraffning, fysiskt våld, psykiskt våld, sexuella övergrepp, sexuell exploatering, hedersrelaterat våld och bevitnande av våld mellan närstående vuxna. Våld mot barn hör till de förhållanden som innebär att barn far illa och behöver skydd från socialtjänsten vid bristande omsorg i hemmet. Våld kan också vara en del av sådan kränkande behandling i skolan som huvudmän och skolpersonal är skyldiga att motverka.

Uppdelningen av termer och ansvar har stor betydelse även för kunskapsutveckling och -spridning inom området. Forskning och andra studier utgår ofta från en eller flera av dessa beteckningar snarare än från hela området våld mot barn. Kunskapsspridningen sker till stor del i former riktade till verksamheter och professioner som har till uppgift att arbeta med de olika formerna av våld mot barn. Ingen aktör har ett samlat ansvar att arbeta med våld mot barn eller att ta fram och sprida kunskap till alla berörda verksamheter och professioner.

Ofta betecknar våld mot barn handlingar eller situationer som innebär ett aktivt agerande mot barnet, men ibland används beteckningen också för andra förhållanden som innebär att barn far illa eller riskerar att fara illa, bl.a. vanvård och försumlig behandling i hemmet [1]. Den användningen följer ett språkbruk som FN:s barnrättskommitté nu tillämpar. Där används ”violence” som beteckning för alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande av barn [2].

Det framgår inte av uppdraget till denna utredning om även regeringen använder beteckningen våld mot barn i denna vida mening. Oavsett hur våld mot barn definieras så är det viktigt att betona sammanhanget mellan olika förhållanden som gör att barn far illa eller riskerar att fara illa eller att utsätts för kränkningar. I kapitlet ”Ett samlat nationellt ansvar” nedan diskuteras vad detta sammanhang betyder för den fortsatta kunskapsspridningen om våld mot barn.

FN:s barnkonvention

Regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige utgår från de mänskliga rättigheter som varje barn upp till 18 år ska tillförsäkras enligt internationella överenskommelser, särskilt de åtaganden som följer av FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Denna konvention ger också som helhet en viktig utgångspunkt för arbetet med förebygga, upptäcka och åtgärda de olika handlingar som innebär våld mot barn.

De generella artiklarna om barnets bästa, barnets skydd och omvårdnad samt barnets överlevnad och utveckling anger centrala mål för olika insatser inom området. De artiklar som särskilt tar upp frågor om våld och övergrepp preciserar kraven i vissa situationer och sammanhang. I artikel 19 sägs att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård. Artikel 34 handlar om sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp och artikel 39 om rehabilitering och återanpassning efter bl.a. vanvård, utnyttjande och övergrepp.

Barnkonventionen anger även viktiga aspekter på insatser när det gäller våld mot barn. Enligt artikel 12 ska barn som är i stånd att bilda egna åsikter tillförsäkras rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

Handel med barn, barnprostitution och barnpornografi tas upp i ett fakultativt protokoll till barnkonventionen. En samlande beteckning för detta är sexuell exploatering [3].

Lagstiftning

Flera delar av samhället har, var för sig och i samverkan med varandra, lagfäst ansvar för insatser mot våld mot barn. Det gäller särskilt socialtjänsten, skolan, polisen och rättsväsendet samt hälso- och sjukvården. Ansvarsfördelningen ställer stora krav på att alla som möter barn i sitt dagliga arbete har kunskap om det egna ansvaret att agera vid tecken på att barn utsatts för våld samt vilka andra verksamheter och professioner som de ska kontakta och samverka med.

Socialtjänstlagen

Det är vårdnadshavarna som, med stöd av samhällets generella insatser som skola och barnhälsovård, har huvudansvaret för att barns behov tillgodoses. Enligt 6 kap. 1 § föräldrabalken har barn rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. De ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

När föräldrarna/vårdnadshavarna sviktar i sina uppgifter är det socialnämnden som har ansvar för att ge skydd och stöd till barn som far illa. Socialnämnden ska enligt 5 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL, bl.a. verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden och i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet.

Myndigheter och anställda vars verksamhet berör barn och ungdom är enligt 14 kap. 1 § SoL skyldiga att anmäla till socialnämnden när ett barn behöver ingripa till ett barns skydd. Samma skyldighet gäller för den som är verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och unga eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. Även var och en som i övrigt får kännedom om att förhållanden som kan innebära att ett barn kan behöva insatser av socialnämnden bör anmäla detta. Socialnämnden ska också se till att samverka med andra aktörer som hälso- och sjukvård, skolan eller organisationer i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa (5 kap. 1 a § SoL). I förarbetena ges exempel på situationer när ett barn far illa eller riskerar att fara illa; fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkning, fysisk eller psykisk försummelse.

Socialnämnden har till uppgift att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp (5 kap. 11 § första stycket SoL). När ett barn misstänks vara utsatt för våld eller övergrepp har socialnämnden således ett ansvar för att tillgodose barnets behov av skydd eller stöd med anledning av våldet. Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning om vad som genom ansökan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden (11 kap. 1 § SoL).

Socialnämnden ska särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp (5 kap. 11 § andra stycket SoL).

Skollagen

När det gäller våld mot barn och elever inom skolan ska var och en som verkar inom utbildningen främja de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling (1 kap. 5 § andra stycket skollagen (2010:800)). Ett särskilt kapitel i skollagen ägnas åt skolans åtgärder mot kränkande behandling, inklusive det förebyggande arbetet (6 kap. särskilt 6–11 §§). Kränkande behandling definieras som uppträdande som utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen (2008:567) kränker ett barns eller en elevs värdighet (6 kap. 3 § skollagen).

Skolhuvudmannen och skolans anställda har inte bara skyldigheter i samband med våld inom skolan. De ska också på socialnämndens initiativ i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs (29 kap. 13 § skollagen).

Brottsbalken

Våld mot barn kan falla under olika lagrum i brottsbalken, BrB, oavsett om det utövats i hemmet, skolan eller på annat ställe. Exempel på bestämmelser i BrB som våldet kan falla in under är misshandelsbrott eller grovt misshandelsbrott (3 kap. BrB), grov fridskränkning (4 kap. 4 a § BrB), sexuella övergrepp (6 kap. BrB) och barnpornografiskt brott (16 kap. 10 a § BrB). Vid straffmätning ska det betraktas som en försvårande omständighet om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person (29 kap. 2 § BrB). Det gäller både brott som barnet självt varit utsatt för och brott som barnet fått bevittna, t.ex. våld mot en förälder (prop. 2002/03:53 s. 112).

Hälso- och sjukvårdslagen

Hälso- och sjukvården fyller en viktig funktion när det gäller att upptäcka och utreda skador med anledning av våld mot barn och unga, liksom för att förebygga skador genom bl.a. information till föräldrar och för att behandla och stödja barn som utsatts för våld. Hälso- och sjukvården ska också på socialnämndens initiativ, i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa, samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs (2 f § hälso- och sjukvårdslagen 1982:763).

Andra lagar

Det finns även andra lagar än de som nämnts här som har betydelse för samhällets insatser mot våld mot barn. Lagen (1982:316) med förbud mot könsstämpning av kvinnor behandlar en särskild form av våld mot såväl vuxna som barn. Polislagen (1984:387) anger flera uppgifter för polisen som också har central betydelse när det gäller våld mot barn, såväl i fråga om förebyggande arbete som att utreda brott och att lämna skydd, upplysningar och annan hjälp.

Normering och definitioner på myndighetsnivå

Flera myndigheter har föreskrifter, allmänna råd eller annan normering som ytterligare definierar olika former av våld mot barn och anger olika verksamheters ansvar och uppgifter inom området. Det gäller bl.a. Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2006:12 om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga, Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2009:22 om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld och Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLFS 2012:10). I sina allmänna råd ger Skolverket exempel på kränkande behandling och trakasserier, vilka bl.a. inkluderar fysiskt våld och att frysa ut eller hota någon.

Åklagarmyndigheten har tagit fram en definition av hedersrelaterad brottslighet. Enligt definitionen riktas hedersrelaterade brott mot någon – ofta en släkting – som, enligt gärningsmannens och övriga släktens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern [4].

Förekomst

De olika former av våld mot barn som definieras i lagstiftningen och i andra sammanhang är utgångspunkter för huvuddelen av informationen om förekomsten av våld mot barn. Det är därför ovanligt att studier om våld mot barn avser just ”våld” och inte exempelvis fysisk misshandel, sexuella övergrepp eller kränkningar i en viss miljö som hemmet eller skolan.

Även om det är svårt att få en samlad bild av förekomsten av våld mot barn så pekar urvalet av uppgifter i detta avsnitt på att alla som möter barn i sitt dagliga arbete behöver kunskap inom området. De visar också på områdets komplexitet när det gäller möjliga gärningsmän, riskfaktorer och uttryck för våldet.

Generella uppgifter och analyser

En informationskälla som inte begränsas till vissa kategorier i lagstiftningen är Socialstyrelsens statistik över skador som föranlett sjukhusvård. En analys av detta material visar att i genomsnitt fem barn per år avled till följd av övergrepp under åren 2005–2008. Närmare 3 000 barn per år utsattes under åren närmast före 2010 för övergrepp som krävde behandling av läkare på sjukhus. Av dessa barn var 86 procent äldre än 12 år och 58 procent äldre än 15 år. Övergreppen skedde vanligtvis genom obehövligt våld. Bland flickorna hade en femtedel utsatts för sexuellt övergrepp. Bland pojkarna skedde de flesta övergreppen på gator och torg och bland flickor var bostad inomhus den vanligaste skadeplatsen [5].

Ytterligare en bild av olika sorters våld ger statistiken över organisationen BRIS kontakter med barn upp till 18 år via hjälptelefon, e-post och chat. Under år 2011 hade BRIS sammanlagt drygt 3 300 sådana kontakter där barn berättade om fysisk misshandel, psykisk misshandel och sexuella övergrepp. Det motsvarade knappt 13 procent av alla kontakter via dessa kanaler. Jämfört med år 2004 hade kontakterna om dessa frågor ökat med omkring 400 stycken. Även år 2004 svarade dock kontakterna om fysisk misshandel, psykisk misshandel och sexuella övergrepp för omkring 13 procent av samtliga kontakter. Då som nu dominerar kontakterna om och med flickor [6].

Brottsförebyggande rådets enkätundersökningar om brottslighet och utsatthet för brott bland elever i årskurs nio omfattar frågor om våld. Frågorna är dock formulerade så att de närmast associerar till fysiskt våld eller misshandel – de gäller om man blivit ”slagen, sparkad eller utsatt för annat våld”. En analys av svaren från perioden 1995–2008 visar att i genomsnitt 27 procent av pojkarna och 21 procent av flickorna hade utsatts för lindrigare våld under den senaste tolv månadersperioden. Motsvarande andelar när

det gällde grövre våld var 8 procent för pojkarna och 5 procent för flickorna. En stor del av det våld unga utsätts för sker, enligt denna studie, i skolan eller i samband med uteaktiviteter. För flickornas del är det också relativt vanligt att de utsätts i det egna hemmet eller hemma hos någon annan [7]. Överhuvudtaget är utsattheten för brott som misshandel, sexualbrott, personrån och trakasserier hög just bland ungdomar, även om andelen personer i övre tonåren som uppgett att de utsätts för dem har minskat under de senaste åren [8].

Svårigheterna att bedöma förekomsten av övergrepp och andra omständigheter som gör att barn och unga far illa diskuteras i en forskningsöversikt från år 2005. Där gjordes bedömningen att omkring en tiondel av alla barn och ungdomar har problem i den omfattningen att deras fortsatta utveckling är i fara och att de behöver professionell hjälp för sina problem. Riktigt allvarliga problem finns hos uppskattningsvis mellan 2 och 5 procent av ett normalurval. Forskningsöversikten var dock avgränsad till övergrepp, vård och kränkningar i hemmet och s.k. institutionella miljöer som skolan [9].

Polisanmälningar

Barnmisshandel

Polisen får in allt fler anmälningar om barnmisshandel, även om det fortfarande bedöms finnas ett betydande mörkertal. De senaste 30 åren har antalet anmälningar tredubblats. Under 2000-talets första decennium berodde ökningen främst på en ökad benägenhet att anmäla hos föräldrar, personal på förskola och skola samt socialtjänst. Merparten av ökningen avsåg brott som begås av föräldrar.

År 2011 anmäldes sammanlagt 19 100 misshandelsbrott mot barn i åldern 0–17 år till polisen. Det motsvarar drygt 20 procent av alla anmälda misshandelsbrott i landet. Knappt två tredjedelar av anmälningarna avsåg misshandelsbrott mot pojkar. Skillnaderna mellan barn i olika åldrar var stora, 2 900 anmälningar gällde misshandelsbrott mot barn i åldern 0–6 år, 9 300 misshandelsbrott mot barn i åldern 7–14 år och 6 900 misshandelsbrott mot barn i åldern 15–17 år.

Det är ofta en förälder eller styvförälder som anmäls som misstänkt. Av de misstänkta för misshandel mot små barn är andelen kvinnor relativt hög jämfört med andra brott, 39 procent av de misstänkta var kvinnor år 2010. Även andra barn och ungdomar misstänks ofta för misshandelsbrott. En stor del av ökningen i de anmälda brotten mot barn 7–14 år beror på anmälningar från bl.a. skolan om våld mellan jämnåriga, och uppskattningsvis 70 procent av alla misstänkta för dessa brott var själva 20 år eller yngre [10].

Sexualbrott

Även antalet polisanmälda våldtäkter mot personer under 18 år har ökat, särskilt sedan den rättsliga definitionen av våldtäkt mot barn utvidgats sedan mitten av 1990-talet till att omfatta fler typer av övergrepp [11]. År 2011 polisanmäldes 2 990 våldtäkter mot barn i åldern 0–17 år. Huvuddelen av anmälningarna gällde män som misstänktes ha våldtagit flickor, och 9 procent av anmälningarna avsåg våldtäkt av pojkar [12]. Enligt en analys av

statistiken för år 2008 är det vanligast bland barn i åldern 0–11 år att förövaren finns inom släkten, oftast inom den närmaste familjen. Det är vanligare att förövarna är vänner eller tidigare obekanta personer när det gäller barn som är 12 år eller äldre. Särskilt när det gäller polisanmälda våldtäkter mot äldre barn är det vanligt att jämnåriga misstänks vara gärningsmän [11].

Antalet anmälningar om andra sexualbrott mot barn är färre, även om de också har ökat under de senaste åren. År 2011 anmäldes 602 sexuella övergrepp mot barn under 18 år, 483 sexuella utnyttjanden av barn under 18 år, 444 barnpornografibrott, 206 utnyttjanden av barn för sexuell posering, 182 kontakter med barn under 15 år i sexuellt syfte och 121 köp av sexuell handling av barn under 18 år [13].

Sexualbrott är en av de brottstyper som polisanmäls i minst utsträckning [8]. Mörkertalet är stort även när det gäller sexualbrott mot barn [13]. Ett perspektiv på statistiken ger de olika undersökningar som visar att 25 procent av flickorna och 7 procent av pojkarna varit utsatta för sexuella övergrepp under sin uppväxt, varav 10–13 procent av flickorna och 3–6 för penetrerande sexuella övergrepp [15].

Hedersrelaterade brott

Få hedersrelaterade brott kommer till polisens kännedom och andra uppgifter om förekomsten av sådana brott saknas till stor del [16]. Hedersrelaterat våld är inte en särskild brottskategori som kan urskiljas i statistiken över polisanmälningar.

Anmälningar till socialtjänsten om att barn far illa

Ett stort antal anmälningar om att barn far illa eller riskerar att fara illa kommer varje år till socialtjänsten. För år 2010 uppskattas det handla om omkring 140 000 anmälningar som avsåg omkring 60 000 barn och ledde till 30 000 inledda utredningar. Anmälningarna kom i första hand från polisen, i andra hand förskola/skola och i tredje hand hälso- och sjukvård. Omkring hälften av anmälningarna hade sitt ursprung i barnets omgivning, t.ex. föräldrarnas förmåga att ta hand om sina barn. Anmälningarna avsåg fler pojkar än flickor (58 respektive 42 procent). Nära hälften av anmälningarna gällde barn i åldrarna 13–17 år.

Det går inte i dag att säga hur stor andel av anmälningarna som avsåg våld i olika former mot barn. Socialstyrelsen har lämnat ett förslag till regeringen om hur den fortsatta utvecklingen avseende anmälningar som rör barn och unga ska kunna följas, bl.a. när det gäller orsaker till anmälan [14].

Våld i hemmet

Attityder till fysisk bestraffning av barn i hemmet visar på en markant nedgång från 1960-talet. Även förekomsten av kroppslig bestraffning minskade kraftigt mellan 1980 och 2000, men därefter har minskningen upphört enligt studier bland såväl föräldrar som elever i årskurs nio åren 2006 och 2011. Sammanlagt anger 14 procent av niondeklassarna att de blivit slagna någon gång i hemmet och nästan tre procent att detta hänt många gånger. Den starkaste riskfaktorn för kroppslig bestraffning är om det förekommer våld mel-

lan de vuxna i familjen. Om föräldrarna har varit påverkade av alkohol eller droger när de varit i konflikt med barnet har detta också varit en betydande risk att barnet ska ha blivit slaget. Barn med kroniska sjukdomar och funktionshinder anger att de blivit slagna dubbelt så ofta som barn utan sjukdomar. Utlandsfödda elever, särskilt pojkar, anger i betydligt högre grad att de blivit slagna både enstaka och många gånger [16].

I en annan studie, som baseras på statistik av brottsanmälda barn i Linköping och enkätundersökningar bland högstadie- och gymnasieungdomar i Södermanlands län, beräknas 15 procent av alla barn ha utsatts för fysiskt våld i hemmet. Sambandet mellan förekomst av partnervåld och barnmisshandel var mycket starkt. Förövarna av våldet var i nästan lika hög utsträckning mammor som pappor, även om män oftare utövat upprepat våld. Av alla de utsatta barnen var det endast sju procent som hade berättat detta för någon myndighet, vilket visar på hur stort mörkertalet är trots ökande antal polisanmälningar. En tredjedel av alla barn hade inte berättat för någon [17].

En analys av ett urval polisanmälningar om misshandel inom familjen av barn 0–6 år från åren 2001, 2005 och 2009 i hela landet visar att knappt 60 procent av dem gäller misstänkta brott mot pojkar och drygt 40 procent misstänkta brott mot flickor. Flest anmälningar gäller barn i åldern 4–6 år, ovanligast är anmälningar som avser misshandel av spädbarn. Cirka två tredjedelar av de anmälda är män. Tjugo procent av de anmälda förövarna är i åldrarna 25–29 år och 45 procent 30–39 år. Personer som får ekonomiskt bistånd och personer med låg utbildningsgrad är överrepresenterade. Det är också en kraftig överrepresentation av barn från familjer där föräldrarna är separerade eller skilda [18].

I nationella elevenkäter åren 2000 och 2006 ställda till ungdomar mellan 15 och 16 år, uppgav nästan vart tionde barn att de hade bevittnat våld [14].

Kränkningar och mobbning i skolan

Frågor om kränkningar och mobbning i skolan har ställts i olika enkäter under senare år, men formulerats på olika sätt utifrån hur myndigheter och verksamheter använt termerna. Det är därför svårt att få en samlad bild av situationen och utvecklingen över tid.

Avseende kränkningar i skolan visar en studie från Skolverket att mellan 16 och 19 procent av eleverna i årskurs 4–9 var utsatta för detta inom en period av drygt ett år under perioden 2008–2010. Flickor var i något större utsträckning utsatta för sociala kränkningar, medan pojkar var mer utsatta för fysiska kränkningar. Mobbningen var vanligen föränderlig under den studerade tidsperioden, för vissa barn var den tilltagande och för andra övergående. Dock var 1,5 procent av eleverna i undersökningen mobbade under hela den tid undersökningen pågick [19].

Enligt en undersökning om barns psykiska hälsa som genomfördes i årskurs 6 och 9 år 2010 uppgav knappt 2 procent av flickorna att de föregående vecka blivit mobbade av andra elever. Motsvarande andel var något högre bland pojkarna, 2 procent i årskurs 6 och 3 procent i årskurs 9. Betydligt större andelar sade att de kände till mobbning i klassen, i årskurs 9 uppgav drygt 15 procent av både flickorna och pojkarna det. Mest utsatta för

mobbing var elever vars föräldrar var födda utanför Europa och de som inte bodde med någon av sina föräldrar [20].

Grövre våld i skolan, definierat utifrån juridiska kriterier som dom för grov misshandel eller medicinska kriterier som att den utsatte får akuta skador eller blir tvungen att söka vård på grund av skadorna, är mindre vanligt, särskilt när det gäller våld som utförs med vapen. Ändå utsätts omkring 2 000 niondeklassare varje år för våld i skolan som är så pass grovt att det lett till någon form av vårdbesök. Det finns en koppling mellan omfattningen av skolvåld och skolmiljön. Oavsett elevens egen utsatthet för mobbing är risken väsentligt högre att utsättas för våld för de niondeklassare som uppgett att de går i skolor där det förekommer mycket mobbing [21].

Barn- och Elevombudet och Skolinspektionen fick år 2011 knappt 1 100 anmälningar om kränkande behandling i skolan. Av dessa avsåg 620 fysiska kränkningar, främst av pojkar och främst mellan elever men även mellan skolpersonal och elev. Anmälningar om kränkningar är den vanligaste typen av anmälan till Barn- och Elevombudet och till Skolinspektionen. De har, liksom den samlade mängden anmälningar, ökat kraftigt under de senaste åren. Även antalet beslut med kritik mot skolan/huvudmannen har ökat. År 2011 fattades drygt 200 sådana beslut efter anmälningar om fysiska kränkningar [22].

Våld i närmiljön

Som framgått är det inte bara i hemmet och skolan som barn utsätts för våld i olika former. Utemiljöer är också vanliga arenor i detta sammanhang. Enligt resultaten från SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF) åren 2009/2010 uppgav 10 procent av pojkar i åldern 10–18 år och 6 procent av flickor i samma ålder att det har hänt att någon har hotat, slagit eller jagat dem där de bor. 27 procent av flickorna och 24 procent av pojkarna uppgav att det fanns andra barn eller ungdomar som de vill undvika där de bor. 21 procent av flickorna och 18 procent av pojkarna sade att det fanns vuxna som de ville undvika i det egna bostadsområdet [23].

Kunskapsstyrning i dag

Olika ansvar – gemensamma uppgifter

I uppdraget till denna utredning lyfter regeringen fram kunskapsspridning som den centrala termen. Kunskapsspridning har ett nära samband med vilken kunskap som behövs för olika uppgifter, vilken kunskap som är tillgänglig och vilken kunskap som behöver utvecklas. Alla dessa frågor förenas i den övergripande termen kunskapsstyrning. Med kunskapsstyrning avses styr- och ledningsprocesser – på olika nivåer – som implementerar bästa tillgängliga kunskap och som skapar respektive upprätthåller en ändamålsenlig infrastruktur för kunskapsbildning och kunskapsutveckling [24]. För ett bredare perspektiv på kunskapsspridningen beskrivs och diskuteras den i detta kapitel som en del av kunskapsstyrningen av samhällets insatser när det gäller våld mot barn.

Även om olika former av våld mot barn definieras i lagar, förarbeten och uppdrag till myndigheter och verksamheter så går det att urskilja några gemensamma nämnare för samhällets olika insatser inom området, och därmed även för kunskapsstyrningen. Vare sig våldet sker i hemmet, i skolan, på fritiden eller i sociala medier och oavsett hur det kommer till uttryck handlar samhällets insatser om att barn ska få

- växa upp utan att uppleva våld eller hot om våld
- skydd, stöd och annan hjälp vid misstanke om att de utsatts för eller bevittnat våld – såväl när misstanken utreds som på längre sikt vid exempelvis traumatisering till följd av våld
- rättvisa genom utredning och rättslig prövning av om brott har begåtts
- möjlighet att komma till tals i varje del av arbetet
- möjlighet att samlat möta de olika personer som utreder misstankar om att barn utsatts för eller bevittnat våld.

Dessa uppgifter överensstämmer med regeringens bedömningar i strategin för att stärka barnets ställning, där tidig upptäckt, stöd till barn och familj och rehabilitering lyfts fram som viktiga områden. De är också i linje med generella mål om att samhället ska främja goda uppväxtvillkor för barn och rekommendationer från FN:s barnrättskommitté om arbetet mot våld mot barn.

När det gäller barnets rätt till frihet från våld påtalar barnrättskommittén vikten av förebyggande arbete och betonar hur viktigt det är att vuxna som möter barn är medvetna om vilka riskfaktorer som finns. Kommittén betonar att barn ska ges möjlighet att signalera problem i ett tidigt skede och att vuxna måste kunna identifiera och tolka signaler om att våld förekommer. Vuxna måste också ha tillräcklig kunskap, vilja och möjlighet att ingripa när de misstänker att våld förekommer, även om barnet inte uttryckligen ber om hjälp [1]. Det förutsätter att de har kunskap att tolka barnets behov och den

information som barnet på olika sätt ger. Denna tolkning måste ibland göras utifrån ett begränsat material, särskilt när det gäller de yngre barnen. Tolkningsoptionerna kan vara många och ibland motstridiga. Riskerna vid en felaktig tolkning kan vara mycket stora och ha konsekvenser under barnets hela liv, såväl om tecken på våld inte uppmärksammas som om skador och beteenden felaktigt tolkas som tecken på våld. Eftersom ärendena är komplexa är det nödvändigt med såväl sociala, medicinska och psykologiska kunskaper som juridisk kompetens [25].

Ytterligare en gemensam nämnare är att de verksamheter och professioner som arbetar med uppgifterna ska utgå från vetenskap och beprövad erfarenhet. Det innebär ett kvalitetskrav även på den kunskap som behövs inom området. Inom hälso- och sjukvård och socialtjänst har kunskapsstyrningen därför fått en allt tydligare inriktning på att etablera och utveckla en evidensbaserad praktik, dvs. en strategi för transparent beslutsfattande bestående av en sammanvägning av brukarens erfarenheter, den professionelles expertis och bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap [24, 26]. Inom andra områden kan det finnas andra förutsättningar för samhällets insatser, men strävan efter ett evidensbaserat arbete är en central del av kunskapsstyrningen när det gäller frågor om våld mot barn.

Aktuellt arbete och kvarstående behov

Av regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter framgår att flera viktiga insatser har gjorts under de senaste åren för att utveckla och sprida kunskap om våld mot barn. Det handlar om samverkan, förebyggande åtgärder, stöd och skydd, barns rätt att komma till tals och få information, kompetensutveckling för berörda yrkesgrupper, kartläggning, uppföljning och utvärdering samt internationellt arbete för att bekämpa våld mot barn. När det gäller barn som bevittnat våld har arbetet med att utveckla och sprida kunskap skett i nära samspel med lagändringar och regeringsuppdrag till bl.a. Socialstyrelsen att stödja forskning och lokalt utvecklingsarbete [27–30]. Detsamma gäller även inom vissa andra områden, bl.a. sexuell exploatering.

Ett antal regeringsuppdrag till statliga myndigheter inom området har nyligen avslutats eller pågår. Det gäller såväl våld i nära relationer som våld i skolan eller sexuell exploatering på Internet. En del av dessa utgår från de satsningar som regeringen beskriver i strategin för att stärka barnets rättigheter. Där konstateras att det finns behov av att genomföra särskilda insatser som kan öka kunskapen om framförallt föräldrars våld och attityder till våld mot barn. Det handlar om nationella studier, kunskapsspridande insatser till berörda yrkesgrupper och insatser för att nå blivande och nyblivna föräldrar med information om barns behov och utveckling för att förebygga att barn utsätts för våld inom familjen.

Även om mycket arbete har gjorts eller pågår är det tydligt att det behövs fortsatt kunskapsutveckling och kunskapsspridning. I flera fall har de uppdrag och andra insatser som initierats under senare år lett fram till insikter om behovet att ytterligare kunskapsutveckling och kunskapsspridning. Bland annat har dessa övergripande utvecklings- och förbättringsområden uppmärksamats:

- *Bättre tillämpning av anmälningsskyldigheten, utvecklad utredningsmetodik inom socialtjänsten och bättre samverkan mellan socialtjänsten och andra verksamheter.* Brister i olika verksamheters anmälningsskyldighet till socialnämnden när barn far illa eller riskerar att fara illa har påvisats i flera studier, inte minst inom hälso- och sjukvården [18, 31, 32] Socialstyrelsens rapport om barn som avlidit med anledning av brott 2010–2011 visar också att brister i socialtjänstens barnavårdsutredningar sedan anmälningar inkommit har lett till att barn inte alltid har fått det skydd eller stöd de varit i behov av. Av rapporten framgår vidare att den lagstadgade skyldigheten för myndigheter att samverka i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa inte fungerar tillfredsställande. Det gäller främst samverkan mellan socialtjänst, hälso- och sjukvård, polis och skola [33].
- *Ökad kunskap om effektiva strategier, metoder och arbetssätt.* För att barn som utsatts för våld ska få det stöd som de behöver krävs kunskap om vilka metoder och arbetssätt som är effektiva och om hur dessa metoder ska komma till användning. Det gäller såväl vid tidiga insatser för att förebygga, upptäcka och bedöma tecken på våld som för akut skydd och stöd. Även efter den akuta fasen är det viktigt att det finns effektiva metoder och arbetssätt för uppföljning och långsiktigt stöd till barn som exempelvis har traumatiserats till följd av våld. Bara ett mindre antal systematiska kunskapsöversikter som berör området har tagits fram, och bara ett fåtal metoder utvärderats i randomiserade kontrollerade svenska studier [11, 27, 34, 35].
- *Ökade möjligheter för barn att själva komma till tals.* Ett område som berör både arbetsformer och metodik – både att och hur – handlar om samtal med barn som misstänks vara utsatta för våld. Detta är fortfarande ett eftersatt område i forskningen [11]. Barn som utsatts för våld upplever också att de inte får tillräckligt med frågor om vad de varit med om eller att deras svar inte tolkas och används på rätt sätt [1]. Det bör betonas att barnens möjligheter att komma till tals både är en fråga om deras rättigheter och om att utveckla en evidensbaserad praktik för ett effektivt stöd från bl.a. socialtjänst och hälso- och sjukvård [24, 26]. När det gäller rättegångar om kränkande behandling i skolan har barn som fyllt 16 år nu enligt 6 kap. 15 § skollagen (2010:800) rätt att föra sin egen talan.
- *Fortsatt metodutveckling för brottsutredningar.* Ytterligare ett viktigt område är metoder för att utreda misstanke om brott i samband med våld mot barn, inte minst små barn. En analys av ett urval polisanmälningar om barnmisshandel i hemmet visar att en fjärdedel av dem lades ned utan att en brottsmisstanke registrerats i misstankeregistret. Av de anmälningar som upptogs i misstankeregistret fördes en misstanke avseende brott mot barn 0–6 år vidare i rättsprocessen till åtal, strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse i omkring 15 procent av fallen. Totalt ledde närmare åtta procent av de ursprungliga anmälningarna till lagföring, de flesta genom fällande dom [18].
- *Förbättrad uppföljning av insatser för barn som utsatts för våld.* Det finns olika uppföljningssystem inom de samhällsområden och verksamheter som arbetar med frågor om våld mot barn, men fortfarande saknas

såväl lokal och regional som nationell överblick över de insatser som görs inom bl.a. socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Det saknas också till stor del indikatorer som gör det möjligt att jämföra vad som görs i olika delar av landet. Socialstyrelsen har under våren 2012 publicerat de första öppna jämförelserna av insatser när det gäller våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Ytterligare ett viktigt område för fortsatt arbete är diskriminering och kränkande behandling i skolan. Skolverket har fått i uppdrag att under perioden 2011–2014 genomföra en förnyad satsning för att stärka skolans värdegrund och arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, så som mobbning, i skolan, förskolan och fritidshemmet. Skolverket ska erbjuda förskolans, grund- och gymnasieskolans och fritidshemmets personal samt skolledare fortbildning för att stärka skolans värdegrund och i arbetet mot diskriminering och kränkande behandling. Fortbildningens syfte är att ge personalen forskningsbaserad kunskap och verktyg om hur ett framgångsrikt arbete mot diskriminering och kränkande behandling (mobbning) kan bedrivas. Vidare ska Skolverket sammanställa och sprida information om beprövade metoder om det förebyggande och åtgärdande arbetet samt arbetet med rutiner för rapportering och uppföljning av ärenden rörande diskriminering och kränkande behandling. En del resultat i den utvärderingen av metoder mot mobbning som Skolverket presenterade i februari 2011 väckte nya frågor [19]. Med syftet att ge verksamheterna fördjupad kunskap och förståelse för hur mobbning och kränkande behandling kan motverkas har ett antal fördjupade studier utifrån data som samlades in för utvärderingen inletts.

Punkterna ovan sammanfattar flera vanliga bedömningar och önskemål om fortsatt utvecklingsarbete från myndigheter, forskare, organisationer och verksamheter som Socialstyrelsen haft kontakt med under arbetet med denna utredning (se nedan i avsnittet ”Vilka kunskapsbehov ser olika aktörer”).

Aktörer

Ett stort antal aktörer är i dag delaktiga i kunskapsstyrningen inom området. Det handlar om myndigheter och verksamheter med ansvar för olika insatser för barn som utsatts för våld, men också om forskare och organisationer.

Kommuner och landsting

Inom kommunerna gäller det socialtjänsten och skolan, inklusive bl.a. förskolan, elevhälsan och fritidshemmen. För landstingen handlar det om bl.a. barnhälsovården, den övriga primärvården, intensivvården, barn- och ungdomspsykiatri, barn- och ungdomsmedicinen, barnkirurgin, barn- och ungdomshabiliteringen och tandvården. Inom skolan och tandvården finns det också enskilda huvudmän som omfattas av kraven i lagstiftningen.

Huvudmännen är ansvariga för att personal inom verksamheterna har de kunskaper som behövs och arbetar på flera sätt med utveckling, vidareutbildning och även forskning. Inom socialtjänst, hälso- och sjukvård och skola är det i första hand de regionala och lokala verksamheterna som informere-

rar och talar med barn och föräldrar om hur barnens trygghet och välbefinnande kan främjas och säkras.

Flera huvudmän har, var för sig eller i samverkan med andra, byggt upp verksamheter med särskilt fokus på barn som utsatts för våld.

På Astrid Lindgrens Barnsjukhus i Stockholm och på Akademiska sjukhuset i Uppsala finns särskilda barnskyddsteam med bl.a. barnmedicinsk kompetens enligt förebilder från bl.a. USA och England. Barnskyddsteamet i Stockholm kallas Mio och bygger vidare på ett nätverk som funnits under flera år. Mio handlägger fall där det finns misstanke om att barn försumats, misshandlats eller utsatts för sexuella övergrepp. Teamets medarbetare fungerar som konsulter för dessa ärenden i hela Stockholms läns landsting. I teamets uppdrag ingår även att bemanna vissa barnahus (se nedan) i Stockholm. Teamet bidrar då med sin medicinska och omvårdnadsinriktade kompetens. Barnskyddsteamet i Uppsala står till förfogande för behov av särskild barnmedicinsk kompetens när det finns misstanke om att barn far illa. Det bistår vid den medicinska utredningen och ger råd vid anmälningar till socialtjänst och polis. Teamet bedriver även utbildning, forskning och preventionsarbete i syfte att upprätthålla en generell kunskapsnivå inom samtliga hälso- och sjukvårdsinsatser för barn som misstänks fara illa. Teamet arbetar inom Uppsala-Örebro sjukvårdsregion.

Specialiserade barn- och ungdomspsykiatriska verksamheter inom området finns sedan flera år i bl.a. Linköping (BUP Elefanten) och Stockholm (BUP Grinden, tidigare BUP Wasa och BUP Bågen). I båda fallen anlitas personalen vid dessa verksamheter ofta utanför det egna landstinget för kunskapsförmedling till andra verksamheter. BUP Grinden har ett särskilt uppdrag att arbeta med stöd på längre sikt till barn med trauman efter våld. Det finns även specialiserade verksamheter för stöd till barn som utsatts för sexuella övergrepp.

I vissa landsting/regioner och kommuner finns det särskilda enheter eller centumbildningar för forsknings- och utvecklingsarbete som berör frågor om våld mot barn. Några exempel på sådana verksamheter är Västra Götlandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer (VKV), Region Skånes kunskapscentrum för barnhälsovård och kunskapscentrumet Dialoga som drivs av sex kommuner i Göteborgsregionen för kommunanställda som i sitt arbete möter bl.a. barn som lever med våld i nära relationer. Regionalt och lokalt finns det också vårdprogram och andra handlingsprogram som berör insatser för barn som utsatts för våld.

På nationell nivå samordnar Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) flera utvecklingsinsatser bland medlemmarna. Regeringen och SKL har träffat flera överenskommelser om insatser som berör eller kan komma att beröra barn som utsatts för våld, även om det inte är ett utpekat fokus i dag. Det handlar bl.a. om att intensifiera och utveckla arbetet med barnets rättigheter i kommuner och landsting, om stöd till en evidensbaserad praktik för god kvalitet inom socialtjänsten och om lokalt och regionalt utvecklingsarbete när det gäller barns och ungas psykiska hälsa.

Staten

Vid sidan av dessa huvudmän har staten ett betydande ansvar för direkta insatser vid våld mot barn. Genom rättsväsendets olika delar – polisen, åklagarmyndigheten, domstolarna och den rättsmedicinska verksamheten – ansvarar staten för utredningar av brott i samband med våld mot barn, åtal och rättsliga förhandlingar i samband med misstänkta brott. Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket utbildar olika professioner inom rättsväsendet när det gäller arbetet med våld mot barn. Polisen och Brottsoffermyndigheten tar också fram informationsmaterial till och svarar på frågor från barn och vuxna som utsatts för brott.

Barn- och elevombudet vid Skolinspektionen är en unik funktion som tillvaratar barns och ungas rättigheter i enlighet med lagstiftningen. Det innebär att Barn- och elevombudet utreder anmälningar om kränkande behandling i skolan, kan kräva skadestånd för enskilda utsatta barns och elevers räkning och kan företräda dem i domstol.

Ett dussintal olika statliga myndigheter och andra aktörer har andra uppgifter som på olika sätt bidrar till kunskapsutvecklingen och/eller kunskaps-spridningen:

- Socialstyrelsen, Skolverket, Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket ansvarar för normering och stöd för rättstillämpningen i form av handböcker m.m. inom området.
- Socialstyrelsen, Skolverket, Barnombudsmannen (BO), Brottsförebyggande rådet (Brå) och Ungdomsstyrelsen har i uppgift att på olika sätt utveckla och sprida kunskap till professioner, verksamheter och regionala och lokala huvudmän, bl.a. genom statistik, uppföljningar, stöd till forskning och kompetensutveckling. Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten har statistik och genomför uppföljningar och andra studier inom sina verksamhetsområden.
- Flera statliga aktörer har eller haft uppdrag att bedriva utvecklingsarbete och ta fram stöd för arbetet med barn som utsatts för våld. Socialstyrelsen har bl.a. fördelat medel för lokalt utvecklingsarbete när det gäller insatser för barn som bevittnat våld, följt upp användningen av dessa medel och stött forskning om metoder inom det området. Socialstyrelsen har tillsammans med Rikspolisstyrelsen och Skolverket även tagit fram en strategi för samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa [36].
- Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket bedriver specialist- och vidareutbildningar för poliser, åklagare och domare i frågor om våld mot barn.
- Socialstyrelsen ska enligt lagen (2007:606) om utredningar avseende barn som har avlidit i samband med brott m.m. genomföra en utredning när ett brott begåtts mot ett barn och om barnet har avlidit med anledning av brottet, eller om det annars finns särskilda skäl att utreda barnets dödsfall. Slutsatser av arbetet ska redovisas vartannat år.
- Den statliga stiftelsen Allmänna Barnhuset stödjer forskning och sprider kunskap inom området.

- Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) har även uppdrag som gäller barn som bevittnar våld i nära relationer.
- Länsstyrelsen i Östergötlands län har under flera år haft särskilda uppdrag från regeringen att arbeta nationellt med frågor om hedersrelaterat våld.
- Brottsoffermyndigheten finansierar forskning inom området, liksom även andra statliga forskningsfinansiärer.
- Den tillsyn som bl.a. Socialstyrelsen Skolinspektionen och Rikspolisstyrelsen bedriver av verksamheter och professioner som möter barn som utsatts för våld bidrar också med viktigt underlag för kunskapsutveckling och kunskapsspridning.

Till dessa statliga uppgifter kommer delegationer och kommittéer inom Regeringskansliet. Regeringen har under våren 2012 tillsatt en nationell samordnare mot våld i nära relationer (dir 2012:38). I uppdraget, som pågår t.o.m. den 30 juni 2014, ingår att samla och stödja berörda myndigheter, kommuner, landsting och organisationer för att öka effektiviteten, kvaliteten och långsiktigheten i arbetet mot våld i nära relationer.

Staten deltar också i internationellt samarbete om bl.a. barnsexhandel, dvs. det som vanligen syftar på att en person med hemvist i Sverige reser till ett annat land för att där – mot någon form av ersättning – sexuellt utnyttja en flicka eller pojke med hemvist i det landet [37].

Barnahus

Barnahus är en typ av verksamhet som förenar kommun, landsting och stat i konkret myndighetssamverkan för barn som misstänkas vara utsatta för brott. Vid barnahus ska barnet tas emot i en trygg och barnanpassad miljö. Representanter för de olika myndigheterna – socialtjänstpersonal, rättsläkare, barnläkare, polis, åklagare – ska kunna träffa barnet för att utföra sina olika myndighetsuppgifter på en och samma plats. Barnahus kan också förmedla kunskap om våld mot barn till olika verksamheter.

Utvecklingen har varit snabb sedan de första svenska barnahusen startade 2004 och 2005 med amerikanska och isländska verksamheter som förebilder. Vid en utvärdering 2008 fanns det ytterligare minst fyra barnahus och vid en ny utvärdering 2010 fanns det åtminstone 22 verksamheter i Sverige som kallade sig barnahus [38, 39]. I början av 2012 finns det, enligt uppgifter från Rädda Barnen, ett trettiotal sådana verksamheter runt om i landet. Ett projekt för att kvalitetssäkra barnahus pågår nu med stöd av Brottsofferfonden.

Riktlinjer för samverkan och kriterier för barnahus

Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen och Åklagarmyndigheten har på uppdrag av regeringen tagit fram gemensamma nationella riktlinjer för samverkan vid utredningar kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för barnahus. Syftet är att säkerställa att samverkan vid utredningar kring barn sker på ett effektivt och rättssäkert sätt, med barnets bästa i fokus.

Enligt riktlinjerna och kriterierna bör samverkan alltid omfatta socialtjänst, polis, åklagare, rättsmedicin samt hälso- och sjukvård. Barnhusens målgrupp ska vara barn 0–18 år som misstänks ha utsatts för:

- misshandel och andra våldsbrott enligt 3 kap brottsbalken (brott mot liv och hälsa)
- olaga frihetsberövande, grov fridskränkning, människohandel, olaga tvång, olaga hot, ofredanden och andra brott enligt 4 kap brottsbalken (brott mot frihet och frid)
- våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn, sexuellt tvång, våldtäkt, köp av sexuell handling av barn och övriga brott enligt 6 kap brottsbalken (sexualbrott).
- kvinnlig könsstympning enligt lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

Det avgörande enligt kriterierna är brottsmisstanken och inte om det misstänkta brottet begåtts i t.ex. barnets hemmiljö, i skolan eller på annan plats eller av en vuxen eller ett barn. För de första två punktsatserna gäller villkoret att utredningar kring barnet inleds parallellt av sociala myndigheter samt av åklagare och polis. De angivna brottstyperna inkluderar brott med hedersmotiv. Där det bedöms lämpligt bör samverkan även omfatta barn som är förövare av sexualbrott. I målgruppen ingår även barn som lever med våld i familjen [40].

Barnhusutredningen 2010

Barnhusens verksamhet har senast följts upp av Juridiska institutionen vid Stockholms universitet. Uppföljningen gjordes inom ramen för samma regeringsuppdrag där kriterierna för barnhusens verksamhet tagits fram.

Den övergripande slutsatsen av uppföljningen var att en fungerande barnhusverksamhet är bättre än ordinära barnutredningsformer hos polisen, även om knappast något barnhus år 2010 motsvarade de uppställda kriterierna. Dels är det bättre för barnen att det samlade samhällsstödet finns på ett ställe så att barnet inte behöver slussas runt till olika institutioner, dels ger det ökade samarbetet med andra discipliner och myndigheter en bredare kunskapsbas för utredningarna och en möjlighet att ur olika aspekter samtidigt möta barnets problematik. Det tvärvetenskapliga samarbetet ger också möjligheter till en bredare och djupare grund för utredningsarbetet, även om utredarna konstaterade att de brottsutredningarna som gjordes i anslutning till barnhusen hade samma brister som i ordinarie polis- och åklagarverksamhet.

Några grundläggande förutsättningar för verksamhet i barnhus som betonas i utredningen är att verksamheten har tillgång till den specialistkompetens som krävs och en viss volym. Utredarna konstaterade att barn – oavsett ålder – som varit på förhör på barnhus har varit övervägande positiva till det bemötande och stöd de fått. Enligt deras uppfattning bör därför så många brottsutsatta barn som möjligt komma till barnhusen, inte bara de barn som socialtjänsten har behov av att bedöma och utreda. Det skulle också vara ett sätt att öka nyttjandegraden vid barnhusen.

Utredarna betonade också att en långsiktig och hållbar myndighetssamverkan förutsätter att samtliga involverade samverkansparter tar ett gemensamt ekonomiskt och personellt ansvar för verksamheten. För en långsiktig verksamhetsutveckling föreslog utredarna en nationell samordning för certifiering, kontinuerlig uppföljning och kvalitetssäkring av barnhusen. Vidare föreslog de att barnhus på orter med t.ex. rättsmedicinska avdelningar och universitetssjukhus ska fungera som regionala kunskapscentra och att nationella myndigheter ska ta ansvar för kompetensutveckling och utbildning för barnhusens personal [39].

Forskning

Vid sidan av de huvudmän, myndigheter och verksamheter som har ansvar för olika insatser i samband med våld mot barn utgör forskningen inom området en viktig drivkraft för kunskapsstyrningen. Exempel på det är de studier om attitydförändringar till kroppslig bestraffning i hemmet som genomförts i flera decennier, de studier som under många år bidragit till att synliggöra sexuella övergrepp på barn, det forsknings- och utvecklingsarbete som legat bakom uppbyggnaden av barnhus i Sverige och de studier som visat vilka konsekvenser som det har för barn att bevittna våld i nära relationer. Dessa exempel visar också vilken roll som forskningen haft för lagändringar, regeringsuppdrag till myndigheter och utvecklingsarbete inom de verksamheter som möter barn som utsatts för våld.

Forskning inom området bedrivs i dag inom flera ämnen, bl.a. barnmedicin, sociologi, barn- och ungdomspsykiatri, psykologi och juridik. Den utförs vid flera olika universitet och högskolor, med viktiga forskare/forskargrupper vid bl.a. Hälsouniversitetet i Linköping, Karlstads universitet, Örebro universitet, Uppsala universitet, Göteborgs universitet och Stockholms universitet (juridik). I vissa fall är den helt eller delvis också knuten till verksamheter för forskning och utveckling inom kommuner, landsting eller statliga myndigheter. Att ge en uttömmande översikt över aktuell forskning är inte möjligt här. Ett antal av de forskare och forskargrupper som varit mest verksamma återfinns i referenslistan och bland dem som svarat på enkäter och intervjufrågor inom ramen för denna utredning (se nedan).

Organisationer

Olika fristående organisationer har också en central betydelse för kunskapsstyrningen genom att uppmärksamma behov, initiera forskning och utveckling, aktivt samla och sprida resultat från olika studier och driva på den politiska beslutsprocessen på olika nivåer.

Inte heller när det gäller organisationerna är det möjligt att ge en uttömmande beskrivning här. Några exempel på organisationer är dock

- idéburna organisationer som BRIS – Barnens rätt i samhället, Rädda Barnen, Unicef Sverige, ECPAT, HOPP – Riksorganisationen mot sexuella övergrepp, Glöm aldrig Pela och Fadime, Maskrosbarn, Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund.

- professionsorganisationer för bl.a. socialchefer, barnläkare, barn- och ungdomspsykiater, skolläkare, habiliteringschefer, skolsköterskor, psykologer och skolkuratorer.
- elevorganisationer och särskilda ungdomsorganisationer eller ungdomssektioner inom idéburna organisationer.
- bransch- och intresseorganisationer som SKL och organisationer för enskilda huvudmän eller utförare eller hälso- och sjukvård, socialtjänst och skola.

Inte minst bedriver idéburna organisationer ett omfattande arbete med att utveckla, samla och sprida kunskap om våld mot barn. Tillsammans med forskare och andra aktörer inom kunskapsstyrningen bidrar de kraftfullt till utvecklingen inom området utifrån barns konkreta erfarenheter.

Vilka kunskapsbehov ser olika aktörer?

Verksamheter som möter barn som utsatts för våld

Enkät till socialtjänsten

För att stämma av kunskapsbehov och önskemål om kunskapsspridning inom socialtjänsten genomförde Socialstyrelsen i maj 2012 en mindre enkätundersökning i ett representativt urval av 70 kommuner och stadsdelsnämnder av olika storlek och i olika delar av landet. Sammanlagt inkom 39 svar, vilket ger en svarsfrekvens på 56 procent.

Resultaten kan sammanfattas i följande punkter:

- Omkring hälften av de svarande uppgav att de hade stort behov av kunskap om val av metoder för att ge skydd åt barn som utsatts för våld och för att samtala med barn om våld. Något färre sade att de hade stort behov av kunskap om upptäckt och utredning av tecken på våld, bedömning av barnets skyddsbehov och val av metoder för att ge stöd och behandling. Omkring nio av tio svaranden hade någon form av kunskapsbehov inom samtliga dessa områden. Åtta av tio svaranden uppgav att deras kunskapsbehov gällde alla former av våld.
- Den aktör som flest svaranden sade att de vänder sig till när de behöver kunskap om våld mot barn var barnahus (sju av tio svarande), därefter kom statlig myndighet (tre av tio svarande). Färre än var tionde svarande uppgav att de inte visste vart de skulle vända sig.
- Omkring nio av tio svarande sade att de ville ta del av kunskap inom området genom forskningsöversikter och utbildningar/kurser. Åtta av tio svarande ville göra det genom riktlinjer/rekommendationer och sju av tio svarande genom rådgivning och svar på frågor.
- Drygt sex av tio svarande uppgav att det inom den egna organisationen fanns någon som är specialiserad på arbete med barn som utsatts för våld medan knappt fyra av tio svarande sade att det inte gjorde det.

Enkäten var kortfattad och syftade främst till att ge underlag för fortsatta studier och diskussioner om kunskapsspridningen inom området. Svaren ger

ändå en intressant bild av socialtjänstens egen bedömning av sina kunskapsbehov. De pekar på att barnahusen åtminstone i vissa delar av landet har blivit en viktig kunskapsresurs för socialtjänsten. Samtidigt varierar socialtjänstens egen beredskap att inhämta och vidareförmedla kunskap via någon medarbetare som är specialiserad på frågor om våld mot barn.

Enkät till barnahus

En annan mindre enkätundersökning genomfördes i april 2012 bland personal vid barnahus om deras arbete med att använda och förmedla kunskap. Socialstyrelsen sände enkäten till personal vid 25 barnahus som under våren 2012 ingick i det nationella nätverk för barnahus som Rädda Barnen och SKL ansvarar för. Sammanlagt inkom 38 svar från personer vid 20 barnahus. Socionomer var den största gruppen svarande, men poliser, åklagare, läkare och psykologer hade också undertecknat svar. I flera fall avsåg svaren den samlade verksamheten vid respektive barnahus.

Resultaten kan sammanfattas i följande punkter:

- Omkring två tredjedelar av de svarande sade att de i sitt arbete varje vecka möter barn som misstänks ha varit utsatta för våld, mindre andelar uppgav att de gjorde det varje månad eller någon gång per år.
- Omkring två tredjedelar sade att de har tillräcklig kunskap för att möta våldsutsatta barn medan knappt en tredjedel sade att de inte hade det.
- Nästan alla uppgav att de rådfrågat andra om våldsutsatta barn. I den gruppen fanns såväl kollegor som forskare och statliga myndigheter.
- Nästan alla uppgav att de fått frågor om våldsutsatta barn från andra organisationer/myndigheter. Frågorna gällde många olika aspekter av området och kom från såväl socialtjänst och hälso- och sjukvård som skola och rättsväsende.

Även denna enkätundersökning var begränsad och ger i första hand underlag för fortsatta studier och diskussioner. Resultatet bekräftar dock att barnahusen blivit resurser för frågor från olika verksamheter om våld mot barn. Flertalet svarande sade att de har tillräcklig kunskap för att möta våldsutsatta barn, men det finns uppenbarligen behov av mer kunskap inom olika delar av arbetsfältet hos barnahusens personal.

Enkät till professioner inom hälso- och sjukvården och elevhälsan

Erfarenheter och synpunkter från andra verksamheter som möter barn som utsatts för våld har framkommit genom den skriftliga enkät som skickats till ett femtiotal forskare, organisationer och myndigheter som på olika sätt arbetar med frågor om våld mot barn.

Inom hälso- och sjukvården och elevhälsan har enkäten besvarats av organisationer för barn- och ungdomspsykiater, habiliteringschefer, psykologer, skolkuratorer, skolläkare, skolsköterskor och ungdomsmottagningar samt av några verksamheter som särskilt arbetar med kunskapsspridning inom området. Svaren ger en bild av varierande men sammantaget omfattande kunskapsbehov. Det handlar bl.a. om kunskap om effektiva metoder och arbetssätt för hälsofrämjande insatser i skolan, tidig upptäckt av tecken

på våld mot barn, undersökningar av skador, riskbedömningar och skyddsåtgärder, samtal med barn om våld, samverkansformer och samverkansteori samt stöd och behandlingar för barn som traumatiserats till följd av att de utsatts för eller bevittnat våld.

Företrädare för barn- och ungdomshabiliteringen pekar på att alla berörda verksamheter och professioner behöver ha tillgång till särskild kompetens för att möta barn med kognitiva och kommunikativa funktionsnedsättningar, som löper ökad risk att utsättas för våld och övergrepp.

Från barn- och ungdomspsykiatrien framhålls vikten av uppföljning och långsiktigt stöd efter det akuta skedet. Det handlar både om att behandla trauman hos barn som utsatts för våld och om att förebygga ytterligare våld. Ökad kunskap om de långsiktiga konsekvenserna av våld mot barn är ett annat önskemål från barn- och ungdomspsykiatrien för att ytterligare lyfta fram områdets betydelse.

Myndigheter, forskare och idéburna organisationer

Enkätundersökningen bland forskare, organisationer och myndigheter ger också viktig information om hur aktörer som främst arbetar med att ta fram och/eller sprida kunskap ser på de fortsatta utvecklingsbehoven.

Enkäten har besvarats av forskare som är verksamma vid bl.a. avdelningen för barn- och ungdomspsykiatri vid Hälsouniversitetet i Linköping, avdelningen för psykologi vid Karlstads universitet, sociologiska institutionen vid Uppsala universitet, juridiska institutionen vid Stockholms universitet, Linnéuniversitet och Barnrättsakademien vid Örebro universitet. Svar har även kommit från bl.a. BRIS, Rädda Barnen, ECPAT, HOPP, Glöm aldrig Pela och Fadime, Röda Korset Ungdom, Bojen Göteborg och Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund samt från statliga aktörer som Barnombudsmannen, Brå, Barn- och elevombudet vid Statens skolinspektion, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg, Polishögskolan och Ungdomsstyrelsen.

Bilden fördjupas ytterligare genom de intervjuer som gjorts med personer vid Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Brå, ECPAT, BRIS, Rädda Barnen, Barnskyddsteamet i Uppsala, Brottsoffermyndigheten och Länsstyrelsen i Östergötlands län. Dessutom har några forskare med erfarenhet av frågor om våld mot barn intervjuats. Dessa är Staffan Janson vid Karlstads universitet, Carl Göran Svedin vid Linköpings universitet, Anders Broberg vid Göteborgs universitet och Anna Kaldal vid Stockholms universitet.

I stora delar sammanfaller myndigheternas, forskarnas och de idéburna organisationernas bedömningar med dem som görs inom socialtjänsten och av företrädare för hälso- och sjukvårdens och elevhälsans professioner. Utvärderingar av effektiva behandlingsmetoder som kan ge underlag för ett evidensbaserat arbete med barn som utsatts för såväl omsorgssvikt som fysiskt våld eller sexuella övergrepp är behov som nämns i flera enkätsvar från såväl forskare som organisationer och myndigheter. Vikten av att även omsorgssvikt eller försummelse uppmärksammas i sammanhanget framhålls i flera svar, liksom förebyggande och tidiga insatser mot våld mot barn. Barns rättigheter, egna upplevelser av våld och möjligheter att komma till tals är andra områden som nämns av olika aktörer, inte minst av idéburna

organisationer och statliga myndigheter. Behovet av samverkan och samsyn mellan myndigheter och verksamheter lyfts fram, men även behovet av bättre systematik i socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med barn som utsatts för våld.

När det gäller formerna för kunskapsspridningen pekar flera forskare och organisationer på behovet av att samla kunskap om våld mot barn på ett ställe så att den blir lättare att hitta och använda. Ett annat behov som nämns är bredare vidareutbildningar för bl.a. socialtjänst- och hälso- och sjukvårdspersonal i kombination med konsultation och handledning vid svåra och sällan förekommande former av våld mot barn.

Särskilda frågor som tas upp bland forskarna är bl.a. vikten av ökad kunskap för att bemöta och stödja barn med funktionsnedsättningar och barn från etniska minoriteter vid misstanke om att de utsatts för våld, utrednings- och behandlingsmetoder för ungdomar som begått sexuella övergrepp samt kunskap om långsiktigt skydd mot fortsatt utsatthet och allvarliga konsekvenser av våld mot barn.

ECPAT påpekar att kunskapen om kommersiell exploatering av barn fortfarande är begränsad och behöver utvecklas samt hållas aktuell genom återkommande utbildningsinsatser. Bojen Göteborg ser ett behov av ytterligare kunskap om barns umgänge efter föräldrarnas separation med en förälder som varit våldsam. Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund nämner bl.a. behovet av bättre stöd till tonårspojkar som utsatts för våld.

Brå tar särskilt upp behovet av bättre överblick av den faktiska omfattningen och utvecklingen när det gäller våld mot barn, liksom av socialtjänstens insatser inom området.

Åklagarmyndigheten framhåller vikten av kunskap om effektiva behandlingsmetoder för förövare av våld mot barn och av information till bl.a. skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård om den rättsliga processen och hur den verka för barnets bästa. Även utformningen av information till barn i olika åldrar om rättsprocessen nämns som ett utvecklingsområde av Åklagarmyndigheten.

Förväntningar på resurser och styrning

De olika enkät- och intervjustvaren ger en bild av varierande, men sammantaget omfattande, kunskapsbehov. Behoven gäller alla delar av arbetet med våld mot barn, från förebyggande insatser till akuta insatser och långsiktigt stöd. I princip gäller de också vid alla former av våld mot barn.

Flera svar visar också att förväntningarna på nationella insatser inte enbart gäller kunskapsspridningen utan kunskapsstyrningen som helhet inom området.

De identifierade kunskapsbehoven handlar i flera fall, direkt eller indirekt, om ökade resurser för forskning och utveckling. Det finns en bred uppslutning bakom behovet av evidensbaserat arbete och utvärderingar av metoder för bedömning och behandling. Som flera forskare framhåller saknas dock sådan kunskap till stor del i dag. I dessa delar kan kunskapsbehoven därför inte tillgodoses utan en period av omfattande satsningar på fleråriga forskningsprojekt och systematiska kunskapsöversikter.

I andra fall hänger kunskapsbehoven samman med önskemål om fler och tydligare riktlinjer och rekommendationer inom området för att kunskapen ska komma till användning. En återkommande synpunkt är också att det nationella ansvaret bör bli mer långsiktigt och ersätta tillfälliga projektsatningar med systematisk kunskapsuppbyggnad i form av ett mer samlat och målinriktat forsknings- och utvecklingsarbete.

Förväntningarna på ett samlat ansvarstagande för mer än enbart kunskapsspridningen knyts i flera enkät- och intervjusvar till idéer och förslag om ett nationellt kunskapscentrum för frågor om våld mot barn. Även om det inte alltid är uttalat förväntas ett sådant centrum också ge ökade resurser för forskning eller större möjligheter att styra olika verksamheter genom riktlinjer och rekommendationer.

Det fortsatta nationella ansvaret

Behov och förutsättningar

Våld mot barn är, som framgått, ett stort och sammansatt område. Det inrymmer många olika delområden och omfattar ett brett spektrum av insatser, från främjandet av goda uppväxtvillkor och förebyggande arbete till akut skydd och stöd, rättsligt förfarande och långsiktigt stöd till barn och deras familjer. Kunskapsstyrningen inom området är också komplex, med en uppdelning på olika huvudmän, verksamheter och professioner. En betydande del av arbetet med frågor om våld – inklusive utveckling och spridning av kunskap – är ett statligt ansvar. Huvuddelen av arbetet med att förebygga och upptäcka våld mot barn samt med att ge stöd åt barn och deras familjer ligger dock på kommuner och landsting.

En väl fungerande kunskapsstyrning avseende våld mot barn är en förutsättning för att de syften som anges i regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter ska få genomslag. Ett samlat nationellt ansvar behövs för att förvalta och utveckla de strukturer och resurser som byggts upp för kunskapsstyrningen, sammanställa befintlig kunskap och göra den tillgänglig samt utveckla ny kunskap för vetenskap och beprövad erfarenhet i arbetet med frågor om våld mot barn. Det ansvaret behöver dock inte utformas på samma sätt för alla former av våld mot barn. En viktig fråga är vad som behöver vara lika eller gemensamt när det gäller kunskap om olika former av våld mot barn, bl.a. i hemmet, skolan, sociala medier och utemiljöer – och vad som behöver vara olika för att barn ska få rätt bemötande och stöd.

Ett samlat ansvar för kunskap om alla former av våld mot barn?

Regeringen utgår i strategin från våld som övergripande beteckning på olika former av övergrepp och kränkningar, oavsett var och av vem det utövas. Det är ett fruktbart sätt att närma sig problematiken utifrån barnets perspektiv, som följer terminologin hos FN:s barnrättskommitté. Som framgått finns det mycket som är lika i samhällets insatser vare sig våld mot barn sker i hemmet, i skolan, på fritiden eller i sociala medier och oavsett hur det kommer till uttryck. På en policynivå går det också att se vinster med att alla dessa frågor uppmärksammas utifrån en gemensam utgångspunkt och ett samlat nationellt ansvar. Det handlar om ökade möjligheter till konsekvent fokus på våld som företeelse utifrån barnets perspektiv, på barnets behov av stöd och på behovet av ett tvärsektoriellt och tvärprofessionellt arbete för att möta detta behov.

Ett så brett angreppssätt medför dock även svårigheter för en konkret samordning av kunskapsspridningen hos en enskild aktör på myndighets- eller verksamhetsnivå. Det är tveksamt om termen ”våld mot barn” är tillräckligt tydlig för att vara utgångspunkt för ett sådant arbete. Oavsett hur termen definieras så måste förhållandet mellan våld i form av aktiva handlingar och exempelvis försummelse i hemmet, andra kränkningar i skolan

och missbruksproblem bland ungdomar uppmärksammas för ett effektivt förebyggande och långsiktigt stödjande arbete när det gäller våld mot barn. Om våld mot barn tydligt avgränsas från dessa frågor så måste de uppmärksammas på annat sätt för att regeringens mål i strategin för att stärka barnets rättigheter ska kunna uppnås. Om våld mot barn å andra sidan även inkluderar försummelse och kränkningar i vid mening så kommer uppgifterna för en nationell samordning att bli mycket vidsträckta. Stora delar av det arbete som i dag pågår med bl.a. värdegrundsfrågor i skolan, brottsförebyggande arbete, trygg och säker vård för placerade barn samt frågor om alkohol, narkotika, dopning och tobak (ANDT) bland ungdomar skulle komma att omfattas. Med en sådan bredd skulle knappast någon enskild aktör kunna upprätthålla tillräckligt hög kompetens inom alla delar av området och bygga upp effektiva kanaler för att nå alla berörda mottagare. Det skulle också bli svårt att undvika dubbelarbete i förhållande till de myndigheter och verksamheter som redan har uppdrag inom dessa områden.

Ett samlat ansvar som utgår från barnhusens rekommenderade målgrupp?

Flera verksamheter, organisationer och forskare som Socialstyrelsen haft kontakt med under arbetet med denna utredning har framhållit behovet av att en nationell aktör åtminstone har ansvar för att samordna kunskapsspridningen om våld mot barn som ingår i den målgrupp för barnhusen som Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen och Åklagarmyndigheten rekommenderat. Det gäller barn som misstänks ha utsatts för brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid eller sexualbrott, kvinnlig könsstympning och barn som bevittnat våld i nära relationer. Avgörande för om barn ingår i målgruppen är brottsmisstanken, inte om det misstänkta brottet begåtts i t.ex. barnets hemmiljö, i skolan eller på annan plats eller av en vuxen eller ett barn.

Flera skäl har framförts för att det behövs en särskild form av nationell samordning av kunskapsspridningen inom detta avgränsade område. De barn som ingår i målgruppen har omfattande behov av stöd från myndigheter och verksamheter på olika nivåer, vilket ställer stora krav på samverkan och kunskap om våld mot barn för att säkerställa barnens rättssäkerhet och tillgång till likvärdigt stöd i hela landet. Inom målgruppen finns barn som utsatts för mycket ovanliga former av våld och behöver insatser som socialtjänsten och hälso- och sjukvården sällan möter, vilket ytterligare ökar behovet av ett särskilt nationellt ansvar för att samla och tillhandahålla relevant kunskap. Staten är dessutom redan en viktig part i den samverkan som sker genom barnhusen och har tagit fram rekommendationer om deras arbete.

Det finns dock även risker med en särskild samordning av kunskapsspridningen inom detta område. Socialstyrelsen har mött farhågor för att en nationell samordning, som organiseras genom uppdrag till en enskild organisation eller ett enskilt lärosäte, kan få en alltför dominerande roll i forskningen inom området utan att samtidigt ha de möjligheter att nå olika berörda målgrupper som befintliga myndigheter och organisationer har. En annan risk som beskrivits är att en nationell samordning blir en temporär lösning av

projektkaraktär utan långsiktig förpliktelse för uppdragsgivaren, i synnerhet om den knyts till ett lärosäte eller en regional verksamhet.

Socialstyrelsens bedömning

Det nationella ansvaret för kunskap om våld mot barn i vid mening bör även i fortsättningen ligga hos regeringen, som kan ta fram departements- och sektorsövergripande planer och samordna uppdrag till myndigheter inom området. En möjlighet är att komplettera strategin för att stärka barnets rättigheter med en åtgärdsplan för arbetet mot våld mot barn enligt den modell som regeringen utvecklat när det gäller ANDT-strategin, som omsatts i åtgärdsplaner med mål, uppdrag till myndigheter och en regelbunden uppföljning av måluppfyllelsen. Områden som särskilt bör uppmärksammas över sektors- och verksamhetsgränser är

- utveckling och spridning av kunskap för att förebygga och tidigt upptäcka våld mot barn, inklusive kunskap om riskfaktorer samt genus-, mångfalds-, funktionshinder- och hbt-perspektiv på tidiga insatser
- fortsatt stöd till effektutvärderingar av metoder inom det förebyggande arbetet och metoder för bedömning och insatser för stöd till barn som utsatts för våld och i vissa fall för förövarna
- grund- och specialistutbildningarnas roll för kunskapsspridningen.

När det gäller kunskap om våld mot barn som ingår i barnahusens rekommenderade målgrupp bedömer Socialstyrelsen att det finns behov av att inrätta en funktion som svarar för den nationella samordningen av kunskapsspridningen. Inom detta mer avgränsade område finns det flera tydliga uppgifter för en nationell samordning i förhållande till de former och strukturer för samverkan som har börjat byggas upp.

Den nationella samordningen inom detta område ska utgå från de beteckningar som används i lagstiftningen, men inte avgränsas till exempelvis våld i hemmet eller i nära relationer. Samordningen ska vara tvärsektoriell och tvärprofessionell. Den ska syfta till att öka berörda myndigheters, verksamheters och professioners tillgång till aktuell och relevant kunskap inom området. Den kunskap som sprids ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet och ge stöd för evidensbaserat arbete utifrån ett tydligt och konsekvent tillämpat barnperspektiv. Den nationella samordningen bör främja praktisk forskning och själv bidra till kunskapsutvecklingen på den punkten, men inte utföra annan forskning eller bli en dominerande forskningsfinansiär inom området. För den fortsatta kunskapsutvecklingen är det viktigt att också behålla och stärka kapaciteten på olika håll i landet för forskning om våld mot barn ur olika aspekter.

Vinsterna med en sådan lösning är i huvudsak desamma som Socialstyrelsen tidigare urskilt i samband med ett regeringsuppdrag om utformningen av en nationell samordningsfunktion inom området barn som är utsatta för misshandel och/eller sexuella övergrepp. Socialstyrelsen bedömde då att regeringen borde inrätta ett s.k. riskbarncentrum med uppgifter relaterade till samordning, insamling och spridning av kunskap samt metodutveckling. Följande vinster med en sådan lösning beskrevs:

- Ökade förutsättningar för att flera barn i utsatta situationer kan upptäckas och få hjälp.
- Ökade förutsättningar för en allmän kunskapshöjning och ett gemensamt utvecklingsarbete när samtliga verksamheter och discipliner är representerade.
- Förutsättningar skapas för en ”garanterad miniminivå” med en jämnare kvalitet över landet och därmed en större likhet inför lagen.
- Ökade möjligheter till uppföljning och utvärdering och för socialtjänsten att ta ett samordningsansvar.
- En gemensam kunskapsbas ger en god grund för ett jämbördigt samarbete mellan alla professioner, myndigheter och departement.
- En gemensam satsning från alla myndigheter ökar genomslaget för frågor om barns utsatthet, och att ingen myndighet kan dra sig undan samarbetet [25].

Förslag till utformning av nationell samordning utifrån barnahusens rekommenderade målgrupp

Uppgifter och målgrupper

När barnahusen började byggas upp valde regeringen att skjuta Socialstyrelsens förslag om ett riskbarncentrum på framtiden. Behovet av ett sådant centrum borde övervägas först när erfarenheterna från barnahusens arbete och andra satsningar sammanställts (prop 2006/07:129 s. 77). Mot den bakgrunden är det viktigt att den nationella samordning som nu behövs bygger vidare på den struktur med samverkan genom barnahus som har byggts upp under senare år och bidrar till att denna kan förvaltas och utvecklas. Som framgått finns det också tecken på att barnahus i delar av landet börjat få en roll som regionala kunskapsförmedlare.

Socialstyrelsen bedömer dock att den nationella samordningen inte får begränsas till arbetet vid och i anslutning till barnahus. Möjligheter att förebygga och tidigt upptäcka de former av våld som barn i målgruppen utsatts för bör vara en viktig del av arbetet, även om det området också kommer att kräva andra insatser. Särskild vikt bör läggas på kunskap om det stöd som barnen i målgruppen ofta behöver under en längre till följd av bl.a. trauman och som kan kräva en annan form av samverkan än den som sker vid barnahus, bl.a. mellan barn- och ungdomspsykiatri och skola.

Den nationella samordningen måste också länka till andra former för regional och lokal kunskapsspridning än barnahusen. Det gäller bl.a. de barnskyddsteam som nu finns i vissa landsting och sjukvårdsregioner och som ger möjligheter att stärka hälso- och sjukvårdens arbete med att förebygga, upptäcka, utreda och behandla somatiska och psykiska följder av våld mot barn. Det uppdrag som Socialstyrelsen nu har att ge hälso- och sjukvården vägledning i arbetet med barn som far illa eller riskerar att fara illa kan ge ytterligare underlag för samordningen i dessa delar.

Med denna inriktning föreslår Socialstyrelsen att den nationella samordningen ska ha dessa uppgifter:

- *Att samla och sprida aktuell och relevant kunskap till alla berörda verksamheter och professioner som ger stöd för ett arbete som är baserat på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.* Kunskap bör göras tillgänglig på Internet, via konferenser och utbildningar/utbildningsmaterial. Samordningen bör vara en resurs vid implementeringen av riktlinjer och rekommendationer från myndigheter som bl.a. Socialstyrelsen. Målgruppsanpassat informationsmaterial för barn om bl.a. rättsprocessen vid misstanke om brott bör utformas och spridas inom ramen för samordningen. Information till berörda verksamheter och professioner om deras olika ansvar bör också tas fram och spridas, t.ex. om rättsprocessens möjligheter att verka för barnets bästa och om ansvar och möjligheter när det gäller samverkan om långsiktigt stöd till barn som traumatiserats av våldsupplevelser.
- *Att bidra till förvaltning och utveckling av den struktur för samverkan och kunskapsspridning som är under uppbyggnad genom barnahus.* De strategiska frågor om barnahusens inriktning och förutsättningar som bl.a. den senaste barnahusutredningen tagit upp bör följas upp och underlag för beslut på olika nivåer om det fortsatta arbetet tas fram. I det sammanhanget bör barnahusens lokalisering och underlag för verksamheten särskilt uppmärksammas, liksom deras möjligheter till ytterligare specialisering på de former av våld mot barn som varje enskilt barnahus sällan möter. Barnahusens möjligheter att bidra till den lokala och regionala infrastrukturen för kunskapsspridning om våld mot barn bör bedömas och underlag för beslut om fortsatt utveckling tas fram. Vidare bör arbetet med att kvalitetssäkra verksamheten vid barnahusen främjas och hållas samman inom ramen för den nationella samordningen.
- *Att även i övrigt bidra till väl fungerande former för kunskapsspridning.* Det finns i dag flera olika former för lokal och regional kunskapsutveckling och kunskapsspridning, inte minst inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården. För kunskapsspridningen om våld mot barn behöver samverkan mellan nationella, regionala och lokala insatser följas och utvecklas och följas upp. Den nationella samordningen behöver utformas så att den effektivt samverkar med FoU-verksamheter och andra stödstrukturer inom området som kan leda till kraftsamling och öka tillgång till och användning av relevant kunskap om våld mot barn i berörda verksamheter och hos berörda professioner.
- *Att bidra till utvecklingen inom området genom praktisknära forskning och studier.* Genom de situationer där det finns misstanke om brott i samband med att barn utsatts för våld kan flera viktiga metodfrågor fokuseras. Det handlar såväl om metoder för samtal/intervjuer med barn som metoder för att bedöma skydds- och stödbehov och ge effektivt stöd på kortare och längre sikt. Barnahusens nuvarande arbete kan, tillsammans med erfarenheter från andra verksamheter, ge underlag för nya frågeställningar och utveckling av nya arbetssätt som successivt kan leda till ett evidensbaserat arbete.
- *Att initiera annan forskning inom området.* Det kan handla om exempelvis effektutvärderingar av metoder, rättssociologiska studier och analyser av riskfaktorer och långsiktiga följder av våld mot barn. Som framgått

bör det dock inte vara en uppgift för den nationella samordningen att genomföra sådana forskningsuppgifter.

- *Att upprätta och koordinera nätverk bland forskare, huvudmän, praktiker och idéburna organisationer inom området och ansvara för dialog inom och mellan dessa nätverk.*

Den nationella samordningen föreslås inte ta över något ansvar för normering inom området från de myndigheter som i dag har sådana uppgifter. Riktlinjer och rekommendationer utan status av normering bör kunna tas fram inom ramen för samordningen, men det är viktigt för mottagarna att veta vad detta material står för och att det utarbetas med en hög grad av transparens i underlaget. Inte heller bör ansvaret för den officiella statistiken inom området eller annan statistik som i dag förs inom olika myndigheter föras över till den nationella samordningen.

Den kunskapsspridning om våld mot barn som ingår i yrkesutbildningar för bl.a. poliser, åklagare, domare, rektorer och specialister inom rättsmedicin, barnmedicin och barn- och ungdomspsykiatri bör inte brytas ut ur sitt nuvarande sammanhang eftersom det är oklart vilken status den skulle få. Inom ramen för den skisserade samordningen bör det dock finnas personer som kan medverka vid sådana utbildningar och ge de ansvariga myndigheterna stöd vid utformningen av dem.

I vilken mån som andra uppgifter för statliga aktörer berörs bör analyseras närmare, bl.a. i förhållande till eventuella förändringar av myndighetsstrukturen inom vård- och omsorgsområdet. Andra aktuella förslag inom området bör också beaktas. Brottsförebyggande rådet har föreslagit att en nationell resursgrupp ska inrättas för polisens arbete med hedersrelaterade brott [4]. Ett nationellt kompetenssteam att leda, samordna och stödja arbetet mot tvångsäktenskap och barnäktenskap har också nyligen föreslagits av en statlig utredning [41].

Den nationella samordningen bör i första hand ha beslutsfattare och professioner inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, polis/rättsväsende och skola som målgrupper.

Organisation och placering

Olika sätt att organisera den nationella samordningen har aktualiserats under arbetet med denna utredning. Socialstyrelsen diskuterade i sitt förslag om ett riskbarncentrum om detta borde vara en egen myndighet, en delegation under regeringen eller en del av en befintlig myndighet [25]. Andra aktörer har framfört önskemål om ett nationellt kunskaps- och kompetenscentrum i anslutning till ett lärosäte och/eller en klinisk verksamhet, exempelvis i form av ett s.k. barnfridscentrum.

Flera olika former av liknande nationella samordningsformer för kunskapsförmedling och kompetensutveckling har föreslagits och inrättats i Sverige under senare år. Lösningarna har varierat, vilket framgår av bilaga 1. Det finns således inte någon given modell för vad ett nationellt kunskaps- eller kompetenscentrum är eller bör vara. Eftersom resultaten av de centrumbildningar som inrättats bara delvis har följts upp och utvärderats saknas

det också samlad kunskap om hur de bidrar till kunskapsstyrningen inom olika områden.

En nationell samordning av kunskapsspridning om våld mot barn bör därför utformas utifrån de förutsättningar och uppgifter som är aktuella inom just det området. Den kravspecifikation som Socialstyrelsen gjorde för ett riskbarncentrum anger några kriterier som är aktuella också för en ny form av nationell samordning. Kriterierna innebär att den organisatoriska lösningen ska säkerställa

- långsiktighet i arbetet
- jämbördig ställning mellan rättsväsende och ”vårdande” myndigheter i arbetet
- konsekvent fokus på barnfrågor
- auktoritet i kraft av vetenskaplighet och objektivitet
- tillgång till administrativa rutiner.

Utifrån vad som sägs ovan om uppgifter för en nationell samordning utifrån barnhusens rekommenderade målgrupp bedömer Socialstyrelsen också att organisationen ska säkerställa

- tvärprofessionellt och tvärsektoriellt arbete
- kompetens för att tillämpa genus-, mångfalds-, funktionshinder- och hbt-perspektiv på frågor om våld
- rikstäckande arbete och goda möjligheter till genomslag i hela landet
- kapacitet att främja regionala och lokala strukturer för spridning och användning av kunskap
- vilja och förmåga att initiera forskning utanför den egna organisationen.

Vidare bör den nationella samordningens möjligheter att bidra till den samlade kunskapsstyrningen inom området särskilt beaktas. Det gäller bl.a. förhållandet mellan kunskapsspridningen och andra efterfrågade delar av kunskapsstyrningen som forskningsstöd, normering och evidensbaserade riktlinjer och rekommendationer. En central fråga är kraven på den kunskap som samordningen ska främja användningen av. För att undvika oklarhet och fragmentisering inom området är det viktigt att den nationella samordningen arbetar efter tydliga krav på transparens och systematik som överensstämmer med dem som andra nationella aktörer tillämpar. Tillgång till etisk och juridisk kompetens är också nödvändig för att säkerställa kunskapens kvalitet och för att spridningen sker på ett tydligt och ansvarsfullt sätt.

Placering i anslutning till en klinisk verksamhet har fördelar för möjligheterna till egen forskning, men detta bör inte vara en huvuduppgift för den nu föreslagna samordningen. Den bör dessutom ta till vara den tvärprofessionella ”samverkanspraktiken” vid barnhusen och inte begränsas av klinisk eller praktisk verksamhet enbart inom exempelvis hälso- och sjukvården eller socialtjänsten. För möjligheterna till ett rikstäckande genomslag med aktiviteter även inom andra organisationer är det inte heller givet att samordningen långsiktigt bör knytas till ett enskilt lärosäte eller en enskild verksamhet.

Sammantaget bedömer Socialstyrelsen att de olika kraven på den nationella samordningen bäst tillgodoses om den utformas som ett uppdrag till en myndighet som redan arbetar med kunskapsstyrning inom området. På det sättet kan såväl de vetenskapliga som de juridiska och etiska kraven på kunskapsspridningen garanteras. Socialstyrelsen har en central roll för den nationella kunskapsstyrning som avser samhällets insatser för barns hälsa och levnadsförhållanden. Socialstyrelsen föreslår att regeringen genom ändring i förordningen (2009:1243) med instruktion för Socialstyrelsen ger myndigheten i uppdrag att svara för den nationella samordningen av kunskap om våld mot barn.

Resurser

Det har inom ramen för denna utredning inte varit möjligt att fullt ut ange vilka resurser som behövs för den nationella samordningen. En jämförelse med de resurser som andra kunskaps- och kompetenscentrum har kan dock ge en bild av på vilken nivå som resurserna bör beräknas (bilaga 1). Den nationella samordningen föreslås inte bedriva mer omfattande egen forskning eller forskningsfinansiering och inte heller ansvara för direkta insatser till barn som utsatts för våld. Samtidigt bör det finnas goda möjligheter för den nationella samordningen att bedriva en offensiv kunskapsspridning och att stödja praktisk forskning. Preliminärt bedömer Socialstyrelsen att den nationella samordningen behöver en ekonomisk ram på 15–20 miljoner kronor per år, av vilken ungefär hälften bör kunna användas till personalkostnader.

Även kostnaderna för de andra insatser inom området som regeringen föreslås få ett fortsatt samlat ansvar för, bör vägas in vid en samlad bedömning av resurserna för kunskapsutveckling och kunskapsspridning när det gäller våld mot barn. En viktig del av den kunskap som efterfrågas avser effektiva metoder för bedömningar och insatser till skydd och stöd för barn som utsatts för våld, men den saknas till stor del ännu. För att denna kunskap ska bli tillgänglig behövs andra satsningar på forskning och utveckling än vad som ligger inom den nationella samordningen för kunskapsspridningen.

Referenser

1. Barnombudsmannen. Signaler – Våld i nära relationer, barn och ungdomar berättar. Stockholm; 2012.
2. United Nations General Assembly. Rights of the child – Note by the Secretary General A/61/150. New York; 2006.
3. Socialstyrelsen. Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om stöd och skydd till barn och unga. Stockholm; 2011.
4. Brottsförebyggande rådet. Polisens utredningar av hedersrelaterat våld. Stockholm; 2012. Rapport 2012:1.
5. Socialstyrelsen. Skador bland barn i Sverige – Olycksfall, övergrepp och avsiktligt självdestruktiv handling. Stockholm; 2011.
6. BRIS – Barnens rätt i samhället. BRIS-rapporten 2012 – tabellbilaga. Stockholm; 2012.
7. Brottsförebyggande rådet. Brott bland ungdomar i årskurs nio. Stockholm; 2010. Rapport 2010:6.
8. Brottsförebyggande rådet. NTU 2011. Om utsatthet, trygghet och förtroende. Stockholm; 2012. Rapport 2012:2.
9. Lundberg I. Utsatta flickor och pojkar – en översikt av aktuell svensk forskning. Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap. Stockholm; 2005.
10. Brottsförebyggande rådet. Sveriges Officiella Statistik, Kriminalstatistik, Barnmisshandel. www.bra.se/bra/brott--statistik/barnmisshandel.html (Hämtad 2012-03-09)
11. Brottsförebyggande rådet. Polisanmälda våldtäkter mot barn – En uppdaterad kunskapsöversikt. Stockholm; 2011. Rapport 2011:6.
12. Brottsförebyggande rådet. Sveriges Officiella Statistik, Kriminalstatistik, Våldtäkt och sexualbrott – Sveriges Officiella Statistik. www.bra.se/bra/brott--statistik/valdtakt-och-sexualbrott (Hämtad 2012-05-19).
13. Brottsförebyggande rådet. Sveriges Officiella Statistik, Kriminalstatistik, Statistikdatabas över anmälda brott. www.bra.se/bra/solwebb/action/index (Hämtad 2012-05-19).
14. Socialstyrelsen. Anmälningar till socialtjänsten om barn och unga – en undersökning om omfattning och regionala skillnader. Stockholm; 2012.
15. Svedin C G. Övergrepp och försummelser i samhällsvården av barn och unga – en kunskapsöversikt. Underlag till Upprättelseutredningens betänkande SOU 2011:9; 2011.
16. Janson S, Jernbro C, Långberg B. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2011.

17. Annerbäck E-M, Child Physical Abuse – Characteristics, Prevalence, Health and Risk-taking. Linköping: Linköping University; 2011. Medical Dissertation no 1234.
18. Brottsförebyggande rådet. Den polisanmälda barnmisshandeln. Stockholm; 2011. Rapport 2011:16.
19. Skolverket. Utvärdering av metoder mot mobbning. Stockholm; 2011. Rapport 353.
20. Statens folkhälsoinstitut. Kartläggning av psykisk hälsa bland barn och unga. Östersund; 2011.
21. Brottsförebyggande rådet. Grövre våld i skolan. Stockholm; 2009. Rapport 2009:6.
22. Skolinspektionen. Anmälningssärenden 2011 – Fördjupningsavsnitt ”Kränkande behandling”. Stockholm; 2012.
23. Statistiska centralbyrån. Barns levnadsförhållanden, statistikdatabas. www.ssd.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=LE106&lang=1 (Hämtad 2012-05-05).
24. Socialstyrelsen, Sveriges kommuner och landsting. På väg mot en evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – Kartläggning, analys och förslag för att förbättra kunskapsstyrningen. Stockholm; 2011.
25. Socialstyrelsen. Utformning av ett nationellt riskbarncentrum. Stockholm; 2004.
26. Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och landsting. Mot en effektivare kunskapsstyrning. Kartläggning och analys av nationellt och regionalt stöd för en evidensbaserad praktik i hälso- och sjukvården. Stockholm; 2009.
27. Almqvist K, Georgsson A, Grip K, Broberg A. Stöd till barn som upplevt att mamma utsätts för våld – erfarenheter från en studie av barn som deltagit i Bojens grupprogram. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2012.
28. Socialstyrelsen. Att uppfylla samhällsansvaret – Förbättrat kunskapsstöd när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm; 2009.
29. Socialstyrelsen. Utvecklingsmedel för att stärka stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm; 2011.
30. Socialstyrelsen. Våld – En handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stockholm; 2011.
31. Barnombudsmannen. Tandvården och barn som far illa. Stockholm; 2010. Barnombudsmannen rapporterar 2010:02.
32. Tingberg B, Child abuse – clinical investigation, management and nursing approach. Stockholm: Karolinska Institutet; 2010.
33. Socialstyrelsen. Barn som avlidit med anledning av brott – Dödsfallsutredningar 2010–2011. Stockholm; 2012.
34. Socialstyrelsen. Barn som har blivit eller riskerar att bli utsatta för försummelse eller övergrepp – Sammanställning av översikter om insatser till barn och föräldrar. Stockholm; 2011.

35. Priebe G. Sexuell exploatering av barn och ungdomar – Sammanställning av aktuell kunskap och forskning 2004–2008. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2008.
36. Myndigheten för skolutveckling, Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen. Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. Stockholm; 2007.
37. Rikspolisstyrelsen. Människohandel för sexuella och andra ändamål. Stockholm; 2011. Lägesrapport 12, RPS Rapport 2011.
38. Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Åklagarmyndigheten. Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn. Stockholm; 2008.
39. Kaldal A, Diesen C, Beijs J, Diesen E. Barnahusutredningen 2010. Stockholm: Stockholms universitet, Juridiska institutionen; 2010.
40. Rikspolisstyrelsen. Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnahus. Stockholm; 2009.
41. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. Betänkande av Utredningen mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. Statens offentliga utredningar 2012:35.

Bilaga 1. Exempel på nationella kunskaps- och kompetenscentrum

Uppgifter och organisation

Flera olika former av nationella centrubildningar för kunskapsförmedling och kompetensutveckling har föreslagits och inrättats i Sverige under senare år:

- Socialstyrelsen bedömde år 2004 att den bästa placeringen av ett riskbarncentrum var inom en befintlig myndighet. På det sättet skulle långsiktighet och vetenskaplig auktoritet säkerställas samtidigt som centrumet kunde dra nytta av befintliga administrativa resurser. Placering i anslutning till en klinisk verksamhet avvisades eftersom det bl.a. ansågs leda till risker för att den kliniska verksamheten skulle ta överhanden och komplicera möjligheterna att ha ett nationellt perspektiv samt upprätthålla ett omfattande kontaktarbete med många olika verksamheter och myndigheter [1].
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset föreslog år 2008 på uppdrag av regeringen föreslagit ett nationellt kunskapscentrum för kunskap och information om sexuell exploatering av barn som skulle vara antingen en fristående kommitté inom Regeringskansliet eller en fristående enhet direkt underställd Allmänna Barnhusets styrelse. Uppdraget skulle vara tidsbegränsat och avse kunskapsspridning och utbildning, men även bl.a. forskningsstöd och rådgivning till professionella [2].
- Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) inrättades år 2006 av regeringen som en fristående verksamhet vid Uppsala universitet med ansvar och uppgifter som regleras i förordningen (2006:1072) om nationellt kunskapscentrum för frågor om mäns våld mot kvinnor. Inrättandet föregicks av en statlig utredning. Utredaren framhöll att detta kunskapscentrum skulle ha nära koppling till klinisk verksamhet eftersom egen forskning skulle vara en viktig arbetsuppgift. Placering inom en befintlig myndighet avvisades med hänvisning att det skulle begränsa perspektivet från könsmaksordningen till frågeställningar och förhållanden inom enskilda sektorer som socialtjänst och hälso- och sjukvård [3]
- Nationellt kompetenscentrum Anhöriga har sedan år 2007 statligt uppdrag och statlig finansiering, men är en fristående organisation utan formell instruktion från regeringen. Centrumets organisation påminner om ett nätverk och drivs av flera parter (två kommunala FoU-verksamheter, Landstinget i Kalmar län, Linnéuniversitetet, Hjälpmedelsinstitutet och Anhörigas Riksförbund). Uppgifterna är i första hand att sammanställa och sprida kunskap till huvudmän, verksamheter och professioner samt stimulera och stödja utvecklingsarbete och implementering. Centrumet bedriver ingen egen forskning och har ingen klinisk verksamhet. Enligt en utvärdering som gjorts på uppdrag av Socialstyrelsen är kompetens-

centrumet uppskattat och ofta använt av sina målgrupper. Några framgångsfaktorer är enligt utvärderingen att organisationen är spridd över hela landet, att partnerskapet med olika aktörer säkerställt olika kompetenser i arbetet och att forskare och praktiker arbetat nära tillsammans om centrumets kunskapsproduktion [4].

- Svenskt demenscentrum har också sedan år 2007 statliga uppdrag och statlig finansiering, men inte heller någon formell instruktion från regeringen. Det drivs av Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum och Stiftelsen Silviahemmet. Uppgifterna liknar de som Kompetenscentrum Anhöriga har, men här finns en mer direkt koppling till klinisk verksamhet. Även detta centrum har utvärderats på uppdrag av Socialstyrelsen och fått en mycket positiv bedömning. Här har framgångsfaktorerna varit delvis andra, bl.a. samlokalisering med andra FoU-verksamheter och en statistik som visat på verksamhetsnyttan i kvantitativa termer [4].
- Nationellt utvecklingscentrum för barns psykiska hälsa (UPP-centrum) inrättades på uppdrag av regeringen vid Socialstyrelsen år 2007 och integrerades – också på uppdrag av regeringen – från och med år 2012 i myndighetens ordinarie verksamhet. Centrumet hade en tydlig inriktning på att utveckla ny kunskap, främst om effekter av förebyggande metoder, eftersom regeringen bedömde att det var en förutsättning för kunskaps-spridning. Det gav stöd åt forskning och uppdragsutbildningar vid olika universitet och högskolor, men bedrev ingen egen sådan verksamhet [5].
- När det gäller samordning, koordinering och informationsspridning inom området sällsynta diagnoser har Socialstyrelsen på uppdrag av regeringen inrättat en nationell funktion genom upphandling av en aktör som motsvarar uppställd kravspecifikation, utför överenskomna uppgifter enligt ett avtal på ett år i taget i längst tre år samt återrappporterar till Socialstyrelsen [6].

Även i andra länder finns det olika sätt att organisera nationell samordning av delar av kunskapsstyrningen när det gäller frågor om våld mot barn. I Norge inrättade regeringen år 2004 Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), som bedriver omfattande forsknings- och utbildningsverksamhet på en internationell nivå. Senare har ett mindre fast organiserat kompetensnätverk etablerats för frågor om barn som anhöriga, Barns beste, som leds och koordineras från ett enskilt sjukhus och som mera samlar och sprider kunskap än bedriver egen forskning.

Resurser

De nationella kunskaps- och kompetenscentrum som inrättats har också olika resursmässiga förutsättningar. Några exempel på detta kan återges:

- Inför starten år 2007 beräknades NCK kosta 25 miljoner kronor per år, varav nästan 19 miljoner i personalkostnader [3]. Under de år som NCK arbetat har anslagen ökat. År 2010 uppgick de till 38,5 miljoner kronor, av vilka 12 miljoner användes till personalkostnader [7].

- Nationellt kompetenscentrum Anhöriga och Svensk Demenscentrum har sedan starten år 2007 fått 10 miljoner kronor var varje år i anslag från regeringen samt ytterligare medel för särskilda uppdrag.
- UPP-centrum hade åren 2008–2010 en särskild finansiering på 25 miljoner kronor per år från regeringen [6].

Referenser

1. Socialstyrelsen. Utformning av ett nationellt riskbarncentrum. Stockholm; 2004.
2. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Redovisning av Barnhusets kunskaps-spridande insatser under 2008. Stockholm; 2008.
3. Nytt nationellt kunskapscentrum – ombildning av RKC. Betänkande av Utredningen om Rikskvinnocentrum. Statens offentliga utredningar 2004:117.
4. Svensson L, Svensson H, Uliczka H. Nationella kompetenscentra som intermediär mellan forskning och praktik – Tre år med Nationellt kompetenscentrum Anhöriga och Svenskt demenscentrum. Linköping: Linköpings universitet; 2011.
5. Socialstyrelsen. UPP-centrums arbete april 2011–mars 2012. Redovisning av erfarenheter och slutsatser. Stockholm; 2012.
6. Socialstyrelsen. Nationell funktion för sällsynta sjukdomar/ovanliga diagnoser – delredovisning 120430. Stockholm; 2012.
7. Nationellt centrum för kvinnofrid. Verksamhetsberättelse 2010. Uppsala: Uppsala universitet; 2011.